

Duurzaam Den Haag >>

JAARVERSLAG

Duurzaam Den Haag
2017

INHOUDSOPGAVE

	Voorwoord	4
1.	2017 in vogelvlucht	6
2.	De mens centraal: stakeholders aan het woord	10
3.	Activiteiten en resultaten	14
3.1	Duurzaam Den Haag Lokaal	15
3.2	Haagse Krach Plekken	16
3.3	Netwerk & Community	18
3.4	Ontmoetingen in de wijk	19
3.5	Netwerk Duurzame Bedrijven	20
3.6	Haagse Krach Karavaan	20
3.7	Toekomstbestendig Ondernemen	22
3.8	De Haagse Energiebeurs	22
3.9	Duurzaamheidsmonitor Den Haag	25
3.10	Vier de natuur het hele jaar door	25
3.11	Operatie Steenbreek	27
3.12	Bewonersondersteuning Haags Warmte Initiatief	27
3.13	VvE Versneller	29
3.14	Medewerkerpool Hou van je Huis Pop-up stores	29
3.15	Bewust Consumeren	29
3.16	Aan de slag met Haagse Krach in Den Haag Zuidwest	30
3.17	Kringloop van Grondstoffen, Afval 100-100-100	32
3.18	Come & Eat	33
3.19	Groen, Natuur en Water	33
3.20	Haagse Krach Tafel Duurzame Verlichting Loosduinen	34
3.21	Communicatieplatform DDH/Nudge Local	35
3.22	Vorbereiding Nieuwe Energie & Groen in de Buurt	36
4.	Communicatie	38
5.	Onze organisatie	42
5.1	Het team	44
5.2	Raad van toezicht	45
5.3	Duurzame bedrijfsvoering	45
5.4	Financieel resultaat 2017	45
5.5	Vooruitblik 2018	46
5.6	Samengevatte begroting	46

VOORWOORD

Er zit iets tegenstrijdigs in, terugblikken op het afgelopen jaar terwijl we al in 2018 zitten, volop gericht op het realiseren van de doelen die we onszelf voor dit jaar gesteld hebben. Toch voelt het goed om pas op de plaats te maken en onze activiteiten en resultaten van 2017 op een rij te zetten. In 2017 is de basis gelegd voor een aantal projecten waar we nu midden in zitten. Bovenal is die basis gelegd door de Haagse Krach beweging die in 2017 weer sterker is geworden. De Haagse Krach beweging is een steeds groter wordende groep mensen die zich afvraagt wat je kan doen in je woning, wijk of werk om de stad ook mooi, goed en leefbaar te houden voor toekomstige generaties. Steeds meer mensen komen in beweging, maken tijd, bundelen krachten met anderen en gaan aan de slag. De energie die dat losmaakt is enthousiasmerend, werkt aanstekelijk, en is niet in een jaarverslag te vangen.

Als ik terugdenk aan de buurtwandeling die we maakten met omwonenden van buurtpark De Verademing en de initiatieven zie die daaruit zijn voortgekomen, dan is de energie die op die momenten loskwam weer een beetje voelbaar. Dat gebeurt ook als denk aan de goedbezochte Haagse Krach ontmoeting in strandpaviljoen The Shore, de rijen mensen voor de Haagse Krach Karavaan op het Goed voor Elkaar Festival in Escamp, aan de bewoners en ondernemers die op de Dag van de Duurzaamheid gezamenlijk vier straten in het centrum hebben vergroend en als ik denk aan de veertien bewonersinitiatieven die in december het Haags Warmte Manifest hebben opgesteld, ondertekend en overhandigd.

De Haagse Krach beweging hebben we in 2017 waar nodig en mogelijk aangewakkerd en ondersteund. Daarbij hebben we ons gericht op drie thema's om meer focus in ons werk aan te brengen – energie (besparen en schone energie, met name warmte), groen (voor verkoeling en waterberging in de stad) en grondstoffen (circulaire economie en huishoudelijk afval). Dat maakte dat we meer projecten en activiteiten met elkaar konden verbinden en werk met werk konden maken.

Daarnaast zijn we ons in 2017 gaan richten op het bereiken van de voorlopers of 'early majority' op het gebied van duurzaam aan de slag gaan om onze impact te vergroten. Dat bleek nog een flinke uitdaging. Door een training doelgroepactivatie en gedragsverandering met het hele team van Duurzaam Den Haag bleek hoezeer we tot dan toe onze activiteiten op de pioniers of koplopers richtten, dat zijn de mensen die in tegenstelling tot de eerder genoemde voorlopers bijna van nature al duurzaam aan de slag zijn of willen. Afgelopen jaar hebben we geleerd hoe we onze projecten – zoals de Haagse Krach Karavaan – met meer succes kunnen inzetten om naast de koplopers juist ook die voorlopers te bereiken. Daar gaan we mee door in 2018.

We zetten de succesvolle activiteiten voort, waar nodig aangescherpt op basis van ervaring en nieuwe inzichten. Wat ik tenslotte graag met u deel is het project Nieuwe Energie & Groen in de Buurt. In drie Haagse buurten nemen we samen met de mensen uit de buurt het voortouw in de energietransitie, wonen en werken zonder gas. Dit doen we niet alleen in 2018, maar in de komende tien jaar. Dat zegt iets over de uitdaging die voor ons ligt, maar ook over ons vertrouwen in dit project en onze toewijding. In de komende tien jaar maken we samen met bewoners de eigen buurt volledig energieneutraal. Na dit jaarverslag gaat dus direct de blik weer op de toekomst!

Heleen Weening

Directeur Duurzaam Den Haag

1. 2017 IN VOGELVLUCHT

In het Jaarplan 2017 heeft Duurzaam Den Haag (DDH) een drietal hoofddoelstellingen benoemd die samen de leidraad waren voor al onze projecten en activiteiten. Aan de hand van die drie hoofddoelstellingen volgt in dit hoofdstuk een beknopt overzicht van enkele hoogtepunten uit 2017.

» De wijk in:

naar de mensen toe gaan met een aanbod/handelingsperspectief om duurzaam aan de slag te gaan op het gebied van energie, groen en grondstoffen

Haagse Krach Karavaan

De Haagse Krach Karavaan (HKK) is sinds 2014 het mobiele loket van DDH. Inmiddels is het voor duurzame wijkinitiatieven en evenementenorganisaties in Den Haag een begrip, met als gevolg dat we regelmatig op uitnodiging een wijk bezoeken. Met de HKK maken we bewoners bewust van de mogelijkheden om groen, gezond en energiezuinig te wonen en om individueel en met elkaar eenvoudig aan de slag te gaan in de directe leefomgeving: thuis, in de straat en in de buurt.

In 2017 vonden zestien landingen plaats, waarvan negen onder de vlag en in opdracht van Hou van je Huis (een programma van gemeente Den Haag) en twee in het kader van een apart project voor Den Haag Zuid-west. In totaal zijn meer dan 30.000 mensen bereikt. Dat is te danken aan de social media-uitingen voor en tijdens de landingen, waarbij opgeteld de bezoekers en passanten op locatie tijdens de landingen. Er zijn tijdens de landingen bijna 550 korte één op één gesprekken gevoerd over eenvoudige manieren om in de woning energie en geld te besparen. Een veelvoud daarvan is langs geweest en heeft informatie in de vorm van flyers en folders meegenomen.

Operatie Steenbreek

Net als in 2016 heeft DDH met ondersteuning van gemeente Den Haag invulling gegeven aan de landelijke actie Operatie Steenbreek. Tegel eruit, plant erin! Dit is het motto van Operatie Steenbreek die als doel heeft de versterking van de stad tegen te gaan door tuinen, pleinen en straten groener te maken. In 2017 hebben de Haagse acties van Operatie Steenbreek veel media-aandacht gegenereerd, zowel lokaal als landelijk. Op de Dag van de Duurzaamheid op 10 oktober hebben Haagse bewoners en ondernemers, ondersteund door DDH, de Herenstraat, Herengracht, Fluwelen Burgwal en Korte Koediefstraat voorzien van geveltuintjes. Tijdens de verschillende acties zijn in 2017 zo'n 22.000 tegels omgeruild voor gratis planten. En er hebben zo'n 1.000 huis-houders meegedaan.

» Campagne, participatie en co-creatie:

Haagse Krach zichtbaar maken en ondersteunen

Haagse Krach Plekken

Een Haagse Krach Plek hebben we gedefinieerd als een fysieke locatie waar bewoners en ondernemers met elkaar aan de slag zijn om dat stukje van Den Haag mooier, schoner en duurzamer te maken. Met het project Haagse Krach Plekken zijn zeven initiatieven zichtbaar(der) gemaakt, deze zijn met elkaar verbonden en de mensen rond deze plekken zijn geholpen om met hun initiatieven meer impact te hebben.

Een voorbeeld van zo'n Haagse Krach Plek is Park De Verademing in het Energiekwartier. Rondom het park wonen veel actieve bewoners die zich bezighouden met het groen, welzijn en het verduurzamen van de buurt. Vanuit het project is een

Haagse Krach wandeling langs initiatieven uit de buurt georganiseerd. Na deze wandeling heeft een groep bewoners de handen ineen heeft geslagen om de Noorwitzstraat te vergroenen en autoluw te maken.

Rondom elke Haagse Krach Plek zijn bewoners en ondernemers aan de hand van interviews prominent in beeld gebracht via de lokale online media en De Posthoorn, AD/Haagse Courant, Omroep West en Den Haag FM. Door deze interviews hebben we initiatieven in de hele stad zichtbaar gemaakt om anderen te inspireren ook duurzaam aan de slag te gaan.

Haags Warmte Initiatief en het Haags Warmte Manifest

Bewoners, DDH en de gemeente zetten zich samen met andere partijen in om warmteprojecten uit de stad te realiseren en te versnellen. DDH ondersteunt bewonersinitiatieven bij het ontwikkelen van een voorbeeldproject in hun wijk en bij het organiseren van warmtedialogen met hun buurtgenoten en andere belanghebbenden, zoals Stedin (als netbeheerder), Eneco (als warmteleverancier), woningcorporaties en de gemeente.

Op 18 december werd het Haags Warmte Manifest overhandigd aan wethouder Joris Wijsmuller. Dit manifest, geschreven en ondertekend door 14 bewonersinitiatieven, is een stem van onderop en een samenvatting van wensen van bewoners.

De Haagse Energiebeurs

Op zondag 26 november organiseerden we de zesde editie van de Haagse Energiebeurs. De opzet voor 2017 was die van een pop-up store voor een duurzame leefstijl en een etalage voor geslaagde lokale initiatieven. Alles was erop gericht om bezoekers te inspireren én te verleiden direct zelf aan de slag te gaan. Centrale thema's waren energie besparen en opwekken, wonen, stadstuinieren, eten en drinken en vervoer. Duizenden bezoekers

zijn op het evenement afgekomen en maar liefst 58 duurzame ondernemers, organisaties en bewonersinitiatieven hebben zich aan de stad gepresenteerd, waarvan negentien nieuwe organisaties ten opzichte van de editie van 2016.

Toekomstbestendig ondernemen:

creëren van lokale groene waarde, bedrijvigheid, circulaire stromen en werkgelegenheid

Toekomstbestendig Ondernemen

Toekomstbestendig Ondernemen leeft. Het blijkt een onderwerp dat bij ondernemers in Den Haag in toenemende mate een rol speelt bij hun bedrijfsactiviteiten. In 2017 hebben we circulaire pilots opgezet met diverse organisaties. Zo is samen met initiatiefnemers uit de Binckhorst en met Haagse Makers de mogelijkheid verkend voor een circulaire grondstoffenbibliotheek gekoppeld aan een stadswerkplaats. Met Bureau Binnenstad is een plan gemaakt voor collectieve aanpak van het afval uit de binnenstad. Aan 'Made in Moerwijk' is incourant drukwerk geleverd en van dit materiaal zijn notitieblokken gemaakt.

Daarnaast is een community gebouwd rond Toekomstbestendig Ondernemen door samen te werken met MKB Den Haag en de Haagse Hogeschool naar aanleiding van van een inkoop Symposium. Deze vond plaats op 31 januari en telde 300 deelnemers, waarvan 100 studenten.

2. DE MENS CENTRAAL: STAKEHOLDERS AAN HET WOORD

Margreet van der Merkt, deelnemer Afval 100-100-100

De Afval 100-100-100 uitdaging is een (landelijk) project waarbij huishoudens uitgedaagd worden 100 dagen zoveel mogelijk afvalvrij te leven. Voor de Haagse uitdaging, georganiseerd en uitgevoerd door DDH, schreven zich ruim 200 huishoudens in. Zij hebben van 31 oktober 2016 tot en met 7 februari 2017 zoveel mogelijk zonder afval te produceren geleefd. Dit deden ze door afval te scheiden en de productie van afval te verminderen.

'Toen ik begon aan de uitdaging wist ik niet beter. Ik gooide alles bij het restafval. Inmiddels vind ik het makkelijk en vanzelfsprekend om afval te scheiden. Ik ben blij dat ik in een korte tijd zoveel geleerd heb over afval scheiden en afval verminderen.'

Joris Wijsmuller, wethouder Duurzaamheid bij de opening van het Operatie Steenbreek- seizoen

Samen de verstening van de stad tegengaan, door tuinen, pleinen en straten groener te maken. Duurzaam Den Haag voert Operatie Steenbreek in opdracht van de gemeente uit.

'Dit project is zo belangrijk voor de stad, omdat we door klimaatverandering grotere regenbuien hebben, dus meer water moeten opvangen in de stad. Door Operatie Steenbreek kunnen we samen met de bewoners ervoor zorgen dat de inrichting van de openbare ruimte hierop wordt aangepast.'

Piet Driest, bewoner in de buurt van De Verademing

Via het project Haagse Krach Plekken zijn we in contact gekomen met Piet Driest, een van de actieve bewoners in de directe omgeving van buurtpark De Verademing

die zich met hart en ziel inzetten voor groen, welzijn en verduurzaming in de buurt. Naast actief te zijn geweest voor Haagse Krach Plekken is Piet ook ambassadeur geweest voor de promotie van het project VvE Versneller met als doel om andere mensen te inspireren ook duurzaam aan de slag te gaan.

'Toen ik mijn huis kocht kwam ik er via het bewonersinitiatief De Groene Regentes achter dat er subsidies beschikbaar waren voor zonnepanelen. Toen heb ik er 16 op mijn dak laten plaatsen. Hierdoor ging het balletje rollen, wat is de volgende stap? Mijn huis was al goed geïsoleerd en ik had vloerverwarming, samen met de zonnepanelen was dit het ideale huis voor een warmtepomp! Deze heb ik in oktober 2016 aangeschaft. Ik kon toen helemaal van het aardgas af.'

Tom Egyedi van Buurtenergie Statenkwartier (BES)

Buurtenergie Statenkwartier (BES) is een van de acht bewonersinitiatieven uit de werkgroep Duurzame Haagse Warmte die door DDH ondersteund wordt. Vanuit BES wordt de actie 'BESTe buurman' georganiseerd: bewoners met expertise op het gebied van energiebesparing komen bij hun burens uit de wijk langs om samen te bekijken wat er mogelijk is in iemands huis.

'Het is heel erg leuk om bij mensen thuis langs te gaan. We lopen dan samen iemands huis door, en kijken wat er nog gedaan kan worden. Dan heb je het over ledlampen en tochtstrips, maar ook over isolatie en warmtepompen. Uit zo'n gesprek komt altijd wel iets waar iemand mee verder kan.'

Robert Medeblik, eigenaar Van der Velde 't Veentje Verhuizingen

Robert Medeblik heeft duurzaamheid hoog op de agenda staan en verzorgde tijdens het MKB Groei Event in samenwerking met DDH de workshop Toekomst Bestendig Ondernemen.

'Met ons verhuisbedrijf zijn wij op verschillen- de manieren aan de gang met duurzaamheid. We letten op duurzaamheid bij de keuze van onze leveranciers. Denk hierbij bijvoorbeeld aan verpakkingsmateriaal, brandstof, maar ook onze koffie. We scheiden afval en kijken ook naar ons wagenpark. Zelf rijd ik volledig elektrisch en we hebben laatst geïnvesteerd in hybride auto's voor onze buitendienst. Ik werk graag samen met Duurzaam Den Haag.'

Pauline van der Vorm, vergroende haar straat

Pauline van der Vorm woont met haar gezin middenin het centrum van Den Haag vlakbij het Plein. Samen met buurtbewoners en ondernemers heeft ze in het kader van Operatie Steenbreek het gebied rondom het Plein groener gemaakt. DDH zorgde in samenwerking met hoveniersbedrijf Manos Verdes voor gratis planten.

'Deze plek heeft zoveel potentie. Het enige wat nodig is om het centrum groener te maken, is de natuur meer ruimte geven. En gewoon met vergroenen aan de slag te gaan. We hebben met de vereniging een plan opgesteld om de natuur meer in de wijk terug te laten komen. De eerste stap is gezet op de dag van de duurzaamheid, met een prachtig resultaat. Dankzij iedereen die heeft meegedaan! Buurtbewoners, ondernemers en ook de blauwe nonnen van de kapel in deze buurt deden mee.'

Petra Brekelmans, Stichting tot behoud van de Historische Buitenplaats Ockenburgh

Op buitenplaats Ockenburgh staat het 17^e-eeuws Rijksmonument villa Ockenburgh. Om de villa te kunnen restaureren en een nieuwe bestemming te geven, is een burger-initiatief gestart. Het initiatief draait om participatie, samenwerking en betrokkenheid. Een Haagse Krach Plek bij uitstek. Petra Brekelmans is een van de initiatiefnemers.

'We willen de villa energieneutraal maken, maar dat is een puzzel. Het is een monument, je kunt niet even overal doorheen boren. Er komt daarom buiten het gebouw een duurzame installatie-unit met onder andere warmteopslag. Dat soort dingen zijn wel een uitdaging. Maar we willen zo energieneutraal mogelijk worden!'

3. ACTIVITEITEN EN RESULTATEN

Om bewoners en ondernemers aan te moedigen om duurzaam aan de slag te gaan of hen te ondersteunen hun impact te vergroten, hebben we een scala aan activiteiten uitgevoerd. In 2017 hebben we reeds lopende activiteiten voortgezet of een vervolg gegeven en zijn we gestart met nieuwe projecten. Hierna volgt een overzicht van projecten die we in 2017 hebben uitgevoerd.

3.1. Duurzaam Den Haag Lokaal

Het Duurzaam Den Haag Lokaal, of beter, de DDH loketfunctie, is er om mensen die vragen hebben over duurzaamheid te voorzien van informatie of om hen in contact te brengen met mensen in ons netwerk, zodat zij volgende stappen kunnen zetten in het duurzaam aan de slag gaan. Via drie kanalen kunnen mensen een beroep doen op de loketfunctie van DDH: online (via de website, de mailbox en social media), telefonisch en fysiek (via het Duurzaam Den Haag Lokaal in de Centrale Bibliotheek). Daarnaast worden medewerkers van DDH regelmatig persoonlijk benaderd, bijvoorbeeld tijdens de maandelijkse DDH ontmoetingen voor duurzame dromers, denkers en doeners.

In 2017 hebben we met het fysieke DDH Lokaal in de Centrale Bibliotheek inhoudelijk meer invulling gegeven door een maandelijkse programmering van workshops, themasprekken en presentaties, van en door duurzame initiatiefnemers uit de stad. Deze programmering werd medegefinancierd door Fonds 1818. Daarbij hebben we ons ook op mensen gericht die niet uit zichzelf al geïnteresseerd zijn in duurzaamheid door de activiteiten zo laagdrempelig mogelijk te houden. Het Duurzaam Den Haag Lokaal was wekelijks geopend van maandag tot en met vrijdag van 12.30 uur tot 15.30 uur, met uitzondering van vier weken in de school-

vakanties en twee weken rond de feestdagen.

Belangrijkste resultaten:

- In het kader van het thema Afval namen 28 mensen deel aan de workshop Speelgoed maken van Afval, gegeven door Frank Kanhai en Carolien Adriaansche.
- In de periode dat Groen het thema was, zijn 15 goedbezochte speciale Groen-sprekken georganiseerd waar bezoekers expert Anna Kreffer hebben geraadpleegd over het vergroenen van hun tuin, balkon of buurt. Bovendien is bij het loket in de bibliotheek de Steenbreek trofee uitgereikt en is er een kinderworkshop moestuintjes georganiseerd waar meer dan 25 kinderen aan deelnamen. Ook de workshop composteren en de groene stadswandeling hadden elk ruim 20 deelnemers.
- In het kader van het thema Bewust Consumeren vonden er vier speciale sprekken plaats. Twee sprekken werden verzorgd door Marco Mulder van het Cyclus Atelier, waarbij mensen advies konden krijgen over het maken van meubelen van gebruikte materialen en over hoe je oude meubelen een nieuw leven kunt geven. Ook het Repair Café verzorgde twee sprekken, waarbij bezoekers hun defecte elektrische apparaten konden laten repareren of een nieuw besturingssysteem op vastgelopen oude computers konden laten installeren. Op deze sprekken kwamen in totaal zo'n 30 mensen af.
- In het kader van het thema Bewust Consumeren is een activiteit voor kinderen georganiseerd die in het teken stond van gezond en eerlijk lunchen. Ruim 25 kinderen deden hieraan mee.
- Er zijn twee Eerlijk Winkelen excursies vanuit het Lokaal georganiseerd. Onder begeleiding van iemand van Eerlijk Winkelen zijn kledingwinkels bezocht met een eerlijk en verantwoord aanbod.

De eerste excursie telde 7 deelnemers, de tweede 22.

- Er is een samenwerking gestart met het Museon die heeft geresulteerd in het plaatsen van een interactieve zuil bij het DDH Loket waarop bezoekers een energiequiz kunnen doen.
- Aan de hand van vragen die bij het loket binnenkomen, zowel in de bibliotheek als via andere kanalen, is aan de website een pagina met veelgestelde vragen toegevoegd.
- In 2017 hebben bijna 1.000 mensen via mail een vraag gesteld aan DDH. Vragen variëren van hulp bij het vinden van juiste informatie over subsidies en adviesvragen over het verduurzamen van de woning tot vragen over het scheiden van afval en tips voor interessante duurzame initiatieven in de stad. Daarnaast worden medewerkers van DDH regelmatig gebeld of tijdens bijeenkomsten als bijvoorbeeld de DDH Ontmoetingen in de wijk vragen aangeschoten door bewoners en ondernemers met vragen. Bovendien zijn 411 bezoekers speciaal voor DDH naar het loket gekomen, met een vraag, een opmerking of naar aanleiding een van de activiteiten die bij het Loket zijn georganiseerd. Dat is een stijging van 35% ten opzichte van 2016 (304 bezoekers).

3.2 Haagse Krach Plekken

Met het project Haagse Krach Plekken wakkert DDH initiatieven aan van energieke bewoners en ondernemers die zich concentreren rond een concrete fysieke plek in de stad. DDH maakt deze initiatieven zichtbaar(der) en helpt ze om een grotere impact te hebben en anderen in hun omgeving te inspireren om zich ook aan te sluiten bij een van de lokale initiatieven. Het project is in lijn met onze missie, onze andere DDH-projecten (HK1000 follow-up, Loket, HKK, maandelijkse DDH-ontmoetingen, Operatie

Steenbreek) en de door ons ingezette koers om de wijk in te gaan.

Op zeven Haagse Krach plekken zijn we in co-creatie met betrokken mensen aan de slag gegaan om initiatieven met elkaar te verbinden, te verbeteren en/of uit te breiden en waar mogelijk en gewenst nieuwe, gezamenlijke initiatieven te laten ontstaan. Op 20 mei werkten we samen met de organisatie van de Dag van de Architectuur, waardoor de Haagse Krach Plekken stadsbrede aandacht kregen. Ook tijdens de maandelijkse DDH-ontmoeting in september en oktober was er speciale aandacht voor de ambassadeurs van verschillende Haagse Krach Plekken met als doel hen met elkaar te verbinden.

Belangrijkste resultaten:

- **Zuiderpark:** in samenwerking met initiatiefnemers uit de wijk is op 20 mei een Fête de la Nature-evenement georganiseerd. Het netwerk dat hieruit is ontstaan vormde de basis voor activiteiten later in 2017. In december is door acht partijen die gevestigd zijn in het Zuiderpark, met ondersteuning van DDH, een workshop georganiseerd, waarbij verkend is of, en zo ja hoe een energieneutraal Zuiderpark mogelijk is. Deze workshop krijgt in 2018 een vervolg.
- **De Verademing:** tijdens de Haagse Krach wandeling met twintig nieuwe contacten op 20 mei is verbinding gelegd met vijf bestaande en nieuwe initiatieven. Een bewoner van de Gaslaan vertelde hoe het is om, dankzij een warmtepomp in combinatie met zonnepanelen, van het aardgas af te zijn. De wandeling vervolgde naar de Darwinstraat vanuit waar een initiatiefnemer buurttuinen in Den Haag weer aantrekkelijk wil maken voor huismussen. Bewonersinitiatief De Groene Regentes gaf bij het dak met zonnepanelen van Sporthal Gaslaan een presentatie over dit project en over de elektrische deelauto in hun wijk. Op de DeBatMobiel

spraken de twintig deelnemers na afloop van de wandeling met elkaar verder. Dat leidde tot een nieuw initiatief: bewoners hebben de handen ineengeslagen om de Noorwitzstraat te vergroenen en autoluw te maken.

- **Landgoed Ockenburgh/Loosduinen:** er is een verbinding gelegd tussen het bestuur van het Zichtenburg Kerketuinen Dekkershoek-terrein (ZKD) en het bestuur van stichting Landgoed Ockenburgh. Dit heeft geleid tot een kennismakingsbijeenkomst op 27 oktober op Landgoed Ockenburgh. Deze eerste bijeenkomst met tien initiatiefnemers rondom Ockenburgh had als doel om wensen van initiatiefnemers voor het verduurzamen van de omgeving te verzamelen. De sessie werd afgesloten met de maandelijkse DDH-bijeenkomst, waar dit keer ruim zeventig mensen op afkwamen. Voor het wijkberaad Kraayenstein gaf DDH op 27 september een presentatie over het verduurzamen van de eigen woning. Hier waren ruim 75 bewoners bij aanwezig. Op 6 oktober heeft DDH deelgenomen aan de conferentie van het wijkberaad Nieuw Waldeck, dat is gefaciliteerd door het stadsdeel Loosduinen, eveneens vanuit het oogpunt verbinding te leggen met Ockenburgh.
- **Scheveningen:** op 27 september is de maandelijkse DDH-bijeenkomst gecombineerd met een ontmoeting met duurzame ondernemers uit Scheveningen. Het netwerk van Scheveningse ondernemers is hiervoor direct uitgenodigd via het secretariaat van de Vereniging van Strandexploitanten. Twaalf verschillende initiatiefnemers waren aanwezig in de duurzame strandtent The Shore. Tijdens deze bijeenkomst is een initiatiefnemer verbonden met buurtcentrum Kommunika met als doel gezamenlijk een buurttuin op te zetten.
- **Binckhorst:** DDH heeft op 6 oktober een workshop 'open lucht museum van de Toekomst' gegeven op het Binckfestival. De DeBatMobiel bood een verbindings-

plek aan bezoekers en initiatiefnemers om met Dromen, Denken, Doen aan de slag te gaan. De resultaten van de workshop zijn gepresenteerd tijdens de slotdiscussie.

- **Museon/Statenkwartier:** er is in het najaar een inventarisatie gemaakt van relevante initiatieven en projecten in de directe omgeving van het Museon. Dat heeft een lijst van vijf initiatieven met contactpersonen opgeleverd. Wanneer hier vanuit de initiatieven behoefte aan is zullen deze in 2018 aan elkaar worden verbonden.
- **Centrum:** het initiatief De Noordzeeboerderij is verbonden met het Nutshuis. Samen met de bewonersvereniging 'rondom het Plein' en andere bewonersverenigingen is er op 10 oktober, de dag van de duurzaamheid, een grote vergroeningsactie georganiseerd. Winkeliers, bedrijven en bewoners waren hier actief bij betrokken. Wethouder Duurzaamheid Joris Wijsmuller heeft meegeholpen aan de activiteit.

Communicatie:

- Verspreiding van kennis en ervaring vond gedurende het hele jaar plaats via online en offline DDH-middelen en middelen van samenwerkingspartners. Activiteiten zijn vooraf, tijdens en na afloop gedeeld via de DDH-middelen. Gestuurd op DDH-jaarthema's groen, energie en grondstoffen zijn rondom elke Haagse Krach Plek bewoners en ondernemers die al duurzaam aan de slag zijn, prominent in beeld gebracht aan de hand van interviews. Deze interviews zijn via de website, nieuwsbrief en social media-kanalen van DDH, maar ook bijvoorbeeld via projectbijeenkomsten zoals de Energiebeurs of de maandelijkse DDH ontmoetingen zichtbaar gemaakt. De interviews hebben stadsbrede aandacht gekregen via de lokale online en offline media: De Posthoorn, AD/Haagse Courant, Omroep West en Den Haag FM.

» 3.3 Netwerk & Community

Als ‘community leader’ en ‘trusted third party’ ontleent DDH inhoud en waarde aan haar relatienetwerken. Het betreft zowel relatienetwerken van de afzonderlijke DDH-medewerkers als van DDH als organisatie. Deze netwerken hebben we benut door meer informatie vaker over en weer te delen. Dat heeft gezorgd voor (meer) onderlinge verbinding en (meer) betrokkenheid bij de DDH-community. We hebben de impact van duurzame initiatieven vergroot door koplopers met meer focus en massa te verbinden met de voorlopers (early majority). Om onze rol als community leader beter te vervullen, is in de diversiteit van onze netwerken geïnventariseerd. Door meer aandacht voor spreiding over de stadsdelen, jong en oud, man en vrouw en spreiding in culturele achtergrond, is het DDH-netwerk en de community versterkt en verbreed.

Belangrijkste resultaten:

- Het begrip community leader is gedefinieerd, vastgesteld en gedeeld met de projectleiders.
- De opbouw van de bestaande afzonderlijke netwerken van alle projectleiders is geïnventariseerd door een studentstagiair van de Haagse Hogeschool, en zichtbaar gemaakt in een Excel-overzicht en op een online kaart. Instructie aan collega's over diversiteit in relatienetwerken heeft plaatsgevonden. Uit dit onderzoek bleek dat DDH in een aantal wijken, waaronder wijken in stadsdeel Escamp zoals Morgenstond, Moerwijk en Bouwlust, niet of nauwelijks bereik heeft. Deels via een ander DDH-project hebben activiteiten in deze wijken plaatsgevonden waarbij bewoners uit Morgenstond, Moerwijk en Bouwlust succesvol zijn bereikt en zijn geïnformeerd over groene buurtinitiatieven en eenvoudige manieren om thuis geld en energie te besparen.

Voorbeelden van uitbreiden van connecties:

- Deelname aan de mastercircle Duurzame leefstijl voor kinderen en jongeren in Den Haag 2025 met als vraagstelling ‘Hoe gaan we ervoor zorgen dat in 2025 alle leerlingen van basis- en voortgezet onderwijs vertrouwd zijn geraakt met een duurzame leefstijl?’ Deelnemers waren afkomstig van de afdelingen Onderwijsbeleid en Natuur- en Milieueducatie van de gemeente Den Haag, TU Delft, ROC Mondriaan, Haagse Hogeschool, primair onderwijs en bedrijfsleven. DDH heeft voor circa 80 beslissers en influencers op 6 juli een presentatie gegeven tijdens de mastercircle duurzame leefstijl. De presentatie ging over de verbinding van het voortgezet onderwijs met een duurzame leefstijl op het thema afvalscheiding en afvalvermindering. Deze netwerkactiviteiten worden gecontinueerd in 2018.
- Tijdens de Voedselweek van 10 t/m 14 oktober heeft DDH diverse nieuwe contacten gelegd en verbindingen gemaakt tussen deelnemende organisaties. DDH heeft bijgedragen aan een kinderworkshop van de afdeling Natuur en Milieu-educatie van gemeente Den Haag. Daarnaast zijn verbindingen gelegd tussen de Wereldwinkel, een filmvertoning Wisdom of the Mountains (vimeo.com/148113631) en Fairtrade Den Haag. Nieuwe contacten die zijn opgedaan: Haagse makers, gemeente afdeling planning, The New Farm, gemeente Economie DSO (groene kringen hotel/horeca), De Noordzeeboerderij en schrijver Frederik van Oudenhoven.
- Tijdens de Kinderworkshop Gezond op School & Lief voor de Wereld hebben we een aantal programmaonderdelen georganiseerd, namelijk boeketten om zelf te trakteren en een lunch box-analyse op de jeugdafdeling van de Centrale Bibliotheek. Dankzij deze activiteiten hebben we een nieuwe doelgroep bereikt: kinderen in de basisschoolleeftijd van 5 tot 12. Maar liefst dertig kinderen deden

mee, met ouders of begeleider, en een paar kinderen van de middelbare school.

- We zijn een samenwerking aangegaan met Nudge en MAEX om initiatieven uit de stad op het gebied van duurzaamheid in de etalage te zetten, door ze online op een interactieve kaart zichtbaar te maken. Het idee is om zo mensen te activeren en initiatieven te starten en te delen met de community. Dit voornemen is eind 2017 aangescherpt. Duurzaam Den Haag en Nudge zijn gevraagd om bij te dragen aan de realisatie van een communicatieplatform DDH/Nudge Local om de Haagse energietransitie te ondersteunen. Zie ook paragraaf 03.20.

Communicatie:

- Op de homepage van de DDH-website is ingebouwd dat bezoekers, wanneer zij de website verlaten, automatisch met een pop-up gevraagd worden om zich aan te melden voor de DDH-nieuwsbrief.
- Er is een online evenementenkalender aan de website toegevoegd waaraan initiatiefnemers hun eigen evenement kunnen toevoegen: duurzaamdenhaag.nl/event. Zo is verspreiding van kennis over en ervaring met duurzaamheid gemakkelijker voor initiatiefnemers en wordt de community van mensen die duurzaam aan de slag zijn of willen vergroot.
- Relatienetwerken worden zoveel mogelijk onderling en met de on- en offline DDH-community verbonden. Aan relaties wordt standaard gevraagd om DDH-informatie te delen, DDH-collega's tweeten of retweeten DDH-berichten, liken en delen berichten en evenementen van DDH Facebook, Instagram en LinkedIn. Bewoners en ondernemers die betrokken zijn bij DDH-projecten worden aan elkaar verbonden zodat een bredere en meer diverse community ontstaat.

» 3.4 Ontmoetingen in de wijk

Elke laatste vrijdag van de maand organiseert DDH een informele netwerkbijeenkomst voor duurzame dromers, denkers en doeners. Deze traditie hebben we in 2017 voortgezet. De maandelijkse ontmoetingen zijn het moment waarop DDH invulling geeft aan haar rol als ‘duurzame matchmaker’. Bezoekers krijgen de gelegenheid om kennis en ervaringen uit te wisselen, nieuwe ideeën op te doen, een netwerk op te bouwen en problemen en vraagstukken voor te leggen aan (ervarings)deskundigen en geïnteresseerden. Ook in 2017 zijn we op zoek gegaan naar wisselende locaties waar we de ontmoetingen konden laten plaatsvinden. Door telkens te gast te zijn bij een ander duurzaam initiatief in de stad, wordt het netwerkeffect versterkt. Bezoekers maken kennis met voor hen soms nieuwe initiatieven en kunnen daar weer inspiratie opdoen, of de mensen achter het initiatief verder helpen. We hebben in 2017 negen maandelijkse ontmoetingen georganiseerd.

Belangrijkste resultaten:

- Er vonden negen maandelijkse ontmoetingen plaats met in totaal ruim 355 bezoekers.
- Met dank aan de organisaties en initiatieven bij wie we te gast waren, zijn we er in geslaagd om in 2017 de ontmoetingen steeds weer op een andere locatie te laten plaatsvinden. Zeven bijeenkomsten vonden zelfs plaats op een locatie waar we nog niet eerder te gast waren sinds we in 2014 zijn gestart met de maandelijkse bijeenkomsten. Enkele hoogtepunten zijn de nieuwjaarsborrel in Buurthuis van de Toekomst De Kronkel, de uitreiking van de Super Steenbreker trofee tijdens de borrel in de Centrale Bibliotheek, twee ontmoetingen in combinatie met het project Haagse Krach Plekken in het duurzaam strandpaviljoen The Shore

en op Landgoed Ockenburg, en de duurzame koffietafel voor standhouders voorafgaand aan de Haagse Energiebeurs. Daarnaast waren we in 2017 op bezoek bij Stadsboerderij De Molenweide, Eetbaar Park, De Zeeheldentuin en buurttuin De Mariahof.

» 3.5 Netwerk Duurzame Bedrijven

In het kader van Netwerk Duurzame bedrijven zijn in 2017 drie netwerkbijeenkomsten georganiseerd. Daarmee is invulling gegeven aan de doelstellingen om informatie te delen, netwerken beter te benutten en onderlinge verbinding te vergroten. DDH heeft op 13 juni een bijdrage geleverd aan het MKB Groei Event met een stand op de infomarkt en door een inspiratiesessie te organiseren rond het thema Toekomstbestendig Ondernemen. Verder waren we mede-organisator van twee succesvolle Social Buy Events in september en december waarbij de inkoopvraag van grote organisaties in Den Haag is gekoppeld aan aanbod van sociale ondernemingen. De waarderingcijfers voor deze evenementen waren hoog, van zowel de aanbod- als de vraagzijde.

Voor het versterken van de onderlinge verbinding tussen netwerken zijn er 42 netwerkgesprekken gevoerd met Haagse ondernemers. Zo is er connectie gemaakt met andere ondernemers en kregen duurzame ondernemers een platform op de website en via de sociale mediakanalen van DDH.

In 2017 heeft DDH geparticipeerd in twintig netwerkevenementen door het geven van een workshop, een presentatie of het bijdragen aan discussietafels. Hierbij is gelet op het bereiken van diverse doelgroepen. Dit heeft geresulteerd in een breed scala aan bereikte netwerken en doelgroepen, waaronder de bezoekers van het Milan

Festival, de Museon Ambassadors meeting, Social Club Den Haag, Summerschool Regio Zuid-Holland, de Haagse Huiskamer en de bezoekers van het I'm Binck Festival. Zo raakt DDH steeds beter aangesloten op diverse groepen en organisaties in de stad. In de tweede helft van 2017 heeft DDH in het kader van het thema Energietransitie een bijdrage geleverd aan de Energietafels en heeft bijgedragen het tot stand komen van het Haags Energie Akkoord. Tijdens het uitvoeren van deze werkzaamheden is voortdurend gelet op verbinding met andere activiteiten. Zo is er in de selectie van voor de Energiebeurs 2017 uit te nodigen ondernemers gelet op initiatieven uit het netwerk duurzame bedrijven en zijn ondernemers ook verbonden aan Haagse Krach Plekken. De koppeling tussen de Bedrijven Investeringszone ZKD en Buitenplaats Ockenburg is hier een voorbeeld van.

» 3.6 Haagse Krach Karavaan

Een Haagse Krach Karavaan landing is een wijk- of eventbezoek van het mobiele loket van DDH met voorlichting, ludieke acties, aanbod van eenvoudige en laagdrempelige handelingsperspectieven en hulp bij community vorming. Het doel van een landing is bewoners bewust te maken van mogelijkheden om groen, gezond en energiezuinig te wonen en individueel en met elkaar op eenvoudige manier aan de slag te gaan in hun huis of directe leefomgeving.

In 2017 vonden in totaal zestien landingen plaats, waarvan vijf vanuit de basissubsidie van gemeente Den Haag en negen onder de vlag en in opdracht van Hou van je Huis, het programma van de Dienst Stedelijke Ontwikkeling. Nog eens twee zijn georganiseerd in het kader van het project Aan de slag met Haagse Krach in Den Haag Zuidwest (zie ook paragraaf 03.16).

Belangrijkste resultaten:

- Op uitnodiging van Wijkcentrum Bezuidenhout West heeft de eerste landing van 2017 plaatsgevonden op het plein van het wijkcentrum in Bezuidenhout West. Er is samengewerkt met Gemeente Den Haag, woningcorporatie Haagwonen en Stichting Vóór Welzijn. De landing was een redelijk bezocht evenement met ongeveer 75 bezoekers, op woensdagmiddag, met voornamelijk kinderen en ouders uit de buurt. Omdat de organisaties die het evenement organiseerden aan alle bezoekers een stripkaart met alle activiteiten uitdeelden, zijn alle bezoekers ook bij de Karavaan langs geweest.
- Op 1 juli hebben we op uitnodiging van bewonersinitiatief Emma's Hof deelgenomen aan Emma's Duurzame Markt in en om de buurttuin in het Regentessekwartier. Het was een bijzonder goed georganiseerd en goed bezocht (naar schatting 300 bezoekers) buurtfestival. Het event trok voornamelijk bezoekers die gericht op zoek waren naar manieren om te verduurzamen. DDH was naast de HKK ook aanwezig met Operatie Steenbreek.
- In 2017 hebben we voor het eerst op een weekmarkt gestaan, namelijk de Loosduinse markt op woensdag. Het publiek op deze markt bleek, in vergelijking met het gejaagde zaterdagpubliek in een winkelgebied, veel meer tijd en zin te hebben om in gesprek te gaan over duurzaamheid. Op de markt heerst een gemoedelijke, ons-kent-ons sfeer en het is voor veel mensen ook duidelijk een sociale ontmoetingsplek. Deze positieve ervaring heeft ertoe geleid dat we later in het jaar nóg eens met de Karavaan de Loosduinse markt hebben bezocht.
- Voor Hou van je Huis hebben we het Duurzaam & Natuurfeest Wateringseveld, het Laakfestival, het Lorentzplein en het Monnickendamplein bezocht. Daarnaast hebben we drie keer de Pop-up store in de Goudsbloemlaan en twee keer de Pop

up store op het Goeverneurplein gepromoot door middel van een landing van de HKK. Tijdens deze speciale acties werden bezoekers getraakteerd koffie van Plør. Op het Goeverneurplein is een aantal keer een partytent geplaatst en konden kinderen tijdens een Sinterklaasactie hun schoen zetten.

- De HKK was ook aanwezig op de zesde editie van de Haagse Energiebeurs. Met name het Rad van Fortuin trok veel deelnemers (ongeveer 75). Daardoor is met minstens zoveel mensen een kort één-op-één gesprek gevoerd over de mogelijkheden om thuis eenvoudig energie en geld te besparen.
- Om de HKK activiteiten te promoten en te ondersteunen, hebben we tien bewoners die thuis al duurzaam aan de slag zijn geïnterviewd. Deze interviews hebben we voorzien van beeldmateriaal en verwerkt tot korte, wervende testimonials. Alle testimonials zijn op onze online kanalen gepubliceerd en zeven testimonials zijn geplaatst in De Posthoorn.
- Tijdens de zestien landingen is in totaal met ongeveer 545 mensen (250x HKK basis + 155x HKK HvJH + 140x HKK Zuidwest) een persoonlijk gesprek gevoerd over besparen van energie. Een vluchtiger contact was er met ongeveer 725 mensen (450x HKK basis + 125x HKK HvJH + 150x HKK Zuidwest), zij namen alleen foldermateriaal mee. Folders worden niet lukraak bij mensen in de handen gedrukt, er wordt gevraagd of ze geïnteresseerd zijn in tips om thuis geld en energie te besparen.
- Alle landingen zijn aangekondigd op social media en waar mogelijk ook gericht via (online) buurtmedia en Facebookpagina's van bewonersgroepen vermeld. In totaal zijn met de sociale media-uitingen, inclusief de bezoekers en passanten tijdens de landingen, meer dan 30.000 mensen bereikt. Dankzij de Energiebeurs, waar de HKK prominent aanwezig was, was het online bereik 1 miljoen.

3.7 Toekomstbestendig Ondernemen

Toekomstbestendig Ondernemen bleek in 2017 een onderwerp dat bij ondernemers in Den Haag in toenemende mate een rol speelt bij het uitvoeren van hun bedrijfsactiviteiten. Deze ontwikkeling om bewuster om te gaan met energie, materiaalstromen en menselijk kapitaal kwam ook tot uiting tijdens de workshop Toekomstbestendig Ondernemen bij het MKB Groei Event en tijdens het Social Buy Event waarvan DDH medeorganisator was.

In 2017 is gewerkt aan het opzetten van circulaire pilots met diverse organisaties. In het opzetten van de pilots maakten we onderscheid tussen vier fasen: verkennen, verbinden, uitvoeren, communiceren & evalueren.

Voor de fase 'verkennen' is samengewerkt met initiatiefnemers uit het gebied Binckhorst en met Haagse Makers. Met deze partijen zijn de mogelijkheden onderzocht voor een circulaire grondstoffenbibliotheek, gekoppeld aan een stadswerkplaats. Dit initiatief is verder gebracht naar de fase 'verbinden' waarbij financiering van de haalbaarheid de eerstvolgende opgave is.

In de fase 'verbinden' is er samengewerkt met Bureau Binnenstad voor de collectieve aanpak van afval. Daarnaast is verbinding gelegd met organisaties in afval- en grondstoffenmanagement om richting uitvoering van het plan te gaan. Ook het initiatief Precious Plastics is kortstondig ondersteund met advies en hulp bij financiering.

In de uitvoeringsfase is samengewerkt met 'Made in Moerwijk'. Aan hen is incourant drukwerk geleverd zodat zij dit materiaal kunnen hergebruiken voor het maken van notatieblokken. Hierdoor is de productie van afval vermeden en is er een nieuwe bestem-

ming gevonden voor het oude drukwerk. Voor de fase 'communiceren & evalueren' heeft DDH meegewerkt aan een onderzoek van KPMG en de Rabobank naar circulaire kansen voor de regio Zuid-Holland.

Daarnaast is gewerkt aan het bouwen van een community rond Toekomstbestendig Ondernemen door met MKB Den Haag en de Haagse Hogeschool samen te werken rond een inkoop Symposium gehouden op 31 januari. In 2017 is ook het MVO-platform Futureproof-community beheerd. De activiteit op dit platform was in 2017 echter gering, onder andere doordat er te weinig (communicatie)capaciteit was belegd om het platform te modereren en content te verkrijgen.

Gebaseerd op het contact met diverse ondernemers is het project Toekomstbestendig Ondernemen doorontwikkeld, omdat bleek dat meer behoefte was aan specifieke ondersteuning om concrete ideeën en projecten met impact op te pakken en uit te werken, dan aan activatie op het onderwerp zelf. Het project sluit aan bij de waarden van DDH, waarbij menselijk contact en een focus op impact belangrijk zijn. In 2018 wordt hier verder invulling aan gegeven met het project Knipkaart voor Ondernemers. De contacten met MVO Nederland zijn in 2017 overgegaan naar contacten met het kennisprogramma Duurzaam Door, waar in 2018 een verdere invulling voor wordt gezocht.

3.8 De Haagse Energiebeurs

IDDH organiseerde op 26 november 2017 de zesde editie van de Haagse Energiebeurs. De Energiebeurs inspireert een brede groep Haagse bewoners om in hun dagelijkse leven duurzaam aan de slag gaan, liefst al tijdens de beurs. We richtten ons daarbij op de koplopers én de voorlopers (early ma-

jority). De opzet van 2017 was die van een pop-up store voor een duurzame leefstijl en een toonzaal van geslaagde lokale initiatieven. De beurs was opgezet rondom de thema's energie besparen & opwekken, wonen, stadstuinieren, eten en drinken en vervoer.

Belangrijkste resultaten:

- In totaal waren 58 aanbieders met 44 stands aanwezig, dit waren er 8 meer dan de doelstelling van 50 aanbieders.
- Het aanbod bestond conform de afspraak voor de helft uit ondernemers. De andere helft bestond uit niet-commerciële initiatiefnemers, waarvan 1/3 nieuwe standhouders waren ten opzichte van de editie van 2016.
- Bezoekers gaven een 7.8 als tevredenheidsoordeel, standhouders gaven eveneens een 7.8.
- Er is een Doe-inspiratiekaart gemaakt die alle bezoekers bij binnenkomst ontvingen. Zo konden ze in de stands en thuis direct aan de slag met de tips op deze kaart. Bezoekers konden hierop ook vragen schrijven en zich opgeven voor de DDH-nieuwsbrief. De kaart kon na afloop weer bij de organisatie ingeleverd worden. Dit heeft circa 150 ingevulde kaarten opgeleverd.
- Honderden bezoekers, jong en oud, zijn actief geweest bij een van de doe-activiteiten in de stands van Hou van je Huis, Haagse Krach Karavaan, Stichting Aarde-Werk, Museon, Perpetual Plastic, Operatie Steenbreek, De Groene Regentes, Zeeuw&Zeeuw, Repair Kids, Twister of de Afvalbioscoop.
- Duizenden bezoekers hebben de Energiebeurs bezocht. De reden voor een geringer aantal dan het beoogde aantal van 7.000 bezoekers kan zijn dat een beurs eind november minder aantrekkelijk is voor bezoek dan een beurs in maart of oktober, zoals bij de vorige edities het geval was. In november hebben potentiële bezoekers hun aandacht (ook) gericht op het doen van aankopen voor de naderende feestdagen.

- 104 bezoekers zijn tijdens het beursbezoek geënkquêteerd. Ze zijn afkomstig uit alle stadsdelen, met als uitschieters 27% uit het centrum en 17% van buiten Den Haag. Naast pioniers en innovatoren (66%) die aangaven het heel belangrijk te vinden duurzaam bezig te zijn, gaf 32% aan dat ze duurzaam aan de slag zijn belangrijk vinden maar eerst goed willen weten wat het hen echt oplevert. Deze groep rekenen we tot de voorlopers (early majority). Voor de meeste respondenten was het hun eerste bezoek aan de Energiebeurs.
- Standhouders waren zeer tevreden over de locatie (8.3) en de gesprekken met de bezoekers (7.8). 1/3 van de standhouders had met 10 à 20 bezoekers in hun stand gesproken, 2/3 had met meer dan 20 bezoekers gesproken.

Communicatie:

- De Energiebeurs is bij alle inwoners van Den Haag (en randgemeenten) via een scala aan on- en offline communicatiemiddelen stads breed en op verschillende data onder de aandacht gebracht. Bij elkaar had de Energiebeurs een online bereik van meer dan 1 miljoen.
- De middelenmix bestond uit:
 - Samenwerking met mediapartner Omroep West voor radio-uitzending twee weken voor de beurs, live uitzending op 26 november, en fragment bij Omroep WestTV op 27 november.
 - Wethouder Duurzaamheid Joris Wijsmuller is live geïnterviewd op radio Omroep West.
 - De Energiebeurs is vanaf juni standaard meegenomen in de DDH-nieuwsbrief, sociale media, digitale muurkrant, het intranet van de gemeente Den Haag en in communicatiemiddelen van partners/standhouders zoals de nieuwsbrief van 070Energie=Om en van De Groene Regentes.
 - Generieke advertenties stonden in de Posthoorn en AD/Haagsche Courant,

6 interviews met Energiebeurs-ambassadeurs waarvan vier in de Posthoorn en AD/Haagsche Courant, een poster stond op tram 16 die door heel Den Haag reed, posters in winkels en op glasbakken waren verspreid door heel Den Haag, evenals banners, vlaggen, twee trotters in het Centrum, twee wandelende abri's die flyers uitdeelden op 25 en 26 november in het Centrum.

- Persberichten voorafgaand en na afloop verstuurd, resulteerden in aandacht bij lokale media zoals Scheveningen Nieuws en Dutchbuzz op DenHaagFM.
- Films die in opdracht van Duurzaam Den Haag zijn geproduceerd, zijn online gedeeld op Omroep West, Haagse Handen en Scheveningen Nieuws.

» 3.9 Duurzaamheidsmonitor Den Haag

In dit project verzamelden we de belangrijkste indicatoren voor Haagse duurzaamheid en maken we die voor een breder publiek zichtbaar via onze website, met 'infographics' en korte filmpjes. We hebben dit gedaan in co-creatie met bewoners, ondernemers en partners die zich inzetten voor een duurzame stad. De monitor is het uitgangspunt om samen met bewoners en ondernemers duurzaamheidsdoelen en handelingsopties voor de komende jaren te bepalen.

Belangrijkste resultaten:

- Inventarisatie van beschikbare data op met name klimaat- en energiegebied. De data blijken voorsnag beperkt beschikbaar en/of beperkt consistent, maar de trend is wel duidelijk: CO₂-reductie begint op gang te komen, maar er is een grote versnelling nodig om in 2040 (of eerder) klimaatneutraal te kunnen zijn. Data gericht op klimaatadaptatie kennen nog een aantal lacunes waarvoor aan-

vullend onderzoek nodig is vanuit de gemeente en het waterschap.

- Onder begeleiding van DDH heeft een groep 4e-jaars studenten van de Universiteit Leiden en de TU Delft een rapport geschreven voor de opzet van een Haagse duurzaamheidsmonitor met data voor CO₂, circulariteit en vervuiling. De gemeente gebruikt dit rapport als input voor het opzetten van hun eigen uitgebreide monitoring-systeem. Dat proces wordt verder verkend in 2018.
- Er is input en feedback verzameld van enkele stakeholders (bewoners, gemeente, studenten). Een eerste inventarisatie laat zien dat hun wensen heel divers zijn en dat het moeilijk is om aan alle wensen te voldoen.
- Vanwege de jaarplanning van de studenten en de beperkte data-beschikbaarheid kon het project niet in 2017 afgerond worden. Productie en publicatie van infographics en monitor-data staan gepland in mei 2018.
- Met de afdeling communicatie en een vormgever is de opzet besproken voor maken van infographics gericht op doelgroepactivatie en handelingsperspectief voor een breder publiek. De vormgever werkt deze uit in een concept, waarna in 2018 de definitieve vorm bepaald wordt.
- Eind 2017 zijn we een behoeftenonderzoek gestart om zowel op kwantitatief als kwalitatief niveau te bepalen wat bewoners belangrijk vinden. We gebruiken die gegevens samen met de monitor-data om in 2018 met stakeholders nadere doelen te bepalen gericht op doelgroepactivatie.

» 3.10 Vier de natuur het hele jaar door

Sinds 2014 viert Den Haag uitgebreid Fête de la Nature, een internationaal grassroots festival in mei dat mensen uitnodigt om samen de natuur te vieren. Basisgedachte achter het Fête de la nature is dat mensen

zich met de natuur en met elkaar verbinden. Het vieren van de natuur is universeel en gaat veel verder dan één weekend per jaar naar het Fête de la Nature festival gaan. Daarom maakte de Haagse werkgroep Vier de Natuur in 2017 de overgang naar 'vier de natuur het hele jaar door' als element in het leven van zoveel mogelijk Haagse bewoners. DDH heeft de werkgroep ondersteund met PR en coördinatie.

Belangrijkste resultaten:

- Er is een concept menukaart voor 'vier de natuur het hele jaar door' opgeleverd en deze is tijdens de netwerkbijeenkomst 'stroom het voorjaar in' gepresenteerd.
- De oproep voor Natuurpodia-locaties was succesvol: het Koningsplein, Emma's Hof, PLUK!, School voor Filosofie, het Zuiderpark en de Tuin in Ypenburg hebben meegedaan.
- Naar het NME terrein in het Zuiderpark kwamen ruim 600 bezoekers. Het festival werd officieel geopend door Esther Vogel, stadsecologe van Den Haag. Er was een Natuurpodium met diverse muzikanten en poëten en diverse workshops.
- In het Zuiderpark vond gezamenlijk met het Fête de la Nature festival het Escampfestival plaats met duizenden bezoekers. Het Escampfestival had als thema 'Natuurlijk Escamp'. Fête de la Nature was aanwezig met 'eten uit de natuur' en de Natuurbelevingskaart.
- Op de overige Natuurpodia kwamen er in totaal ongeveer 500 bezoekers af en er werden aanvullende festivalactiviteiten georganiseerd. Het Groenfeest Moerwijk, waar DDH nauw bij betrokken was, had ruim 100 deelnemers. In totaal zijn tijdens het Fête de la Nature weekend 24 activiteiten in Den Haag georganiseerd.
- Op meerdere locaties vonden vervolgacties plaats. Een buurttuin in Ypenburg heeft de natuur vieren tijdens Burendag centraal gesteld. De School voor Filosofie nodigde haar wijkgenoten uit voor een Natuurpodium en PLUK! heeft plannen

gemaakt om muziek en eten nóg meer te verbinden met het beleven van de natuur. Daarom werd bij PLUK! op 20 september werd een herfstviering georganiseerd.

- Ook in Moerwijk, het Zuiderpark en op de Verademing hebben vervolgacties plaatsgevonden. Op 23 september vierde de Ypenburgtuin Burendag in het teken van Vier de Natuur. Op 28 oktober is een Oogstfeest georganiseerd in het Zuiderpark.
- Op 7 september was Vier de Natuur Den Haag aanwezig tijdens Festival Het Circus op de Verademing. Hier kwamen ongeveer 1.000 bezoekers op af.
- Op 16 september was de DeBatMobiel aanwezig bij 'Circus van de Straat in de Newtontuin', en zijn we in gesprek gegaan met de bezoekers over natuur in de eigen wijk. Ondanks het slechte weer waren er ongeveer 500 bezoekers met een diverse achtergrond (jong en oud en vanuit verschillende culturen).
- Er is een Facebookpagina Vier de Natuur gemaakt, waar verschillende evenementen zijn gepromoot. De pagina heeft ruim 100 volgers.
- Op 17 november is een blog gepubliceerd over Loslaten in de Herfst en zijn er diverse berichten gedeeld op de Vier de Natuur pagina.
- Op 26 november vond de Energiebeurs van Duurzaam Den Haag plaats waar duizenden bezoekers op af kwamen. Vier de Natuur was aanwezig om met bezoekers in gesprek te gaan.
- In december is 'De 4 de Natuurkaart', een folder met (agenda)tips om de natuur te beleven, uitgebracht. Op verschillende plekken in Den Haag zijn in totaal 500 folders verspreid en uitgedeeld.

» 3.11 Operatie Steenbreek

Samen de verstening van de stad tegen gaan door tuinen, pleinen en straten groener te maken. Tegels eruit, plant erin! Dát is het motto van de landelijke campagne Operatie Steenbreek. Ook Den Haag heeft te kampen met de uitdagingen van klimaatadaptatie en wateroverlast door piekbuien. De gemeente heeft zich verbonden aan Operatie Steenbreek en heeft Duurzaam Den Haag in 2017 wederom gevraagd dit voor hen uit te voeren.

Operatie Steenbreek is, onder andere via de Haagse Krach Karavaan van DDH, onder de aandacht van bewoners gebracht. Om de zichtbaarheid van de acties te vergroten zijn er herkenbare bordjes aan deelnemers verstrekt, waarmee ze kunnen laten zien dat het door hen aangelegde nieuwe stukje groen onderdeel uitmaakt van Operatie Steenbreek. Elke nieuwe door Operatie Steenbreek vergroende plek werd daarmee een pr-middel voor het project.

Belangrijkste resultaten:

- Samen met bewoners, bewonersverenigingen, scholen en ondernemers hebben we 22 buurt- en straatacties georganiseerd.
- Bij de inleverpunten bij PLUK! en Mens & tuin zijn er ongeveer 2500 tegels ingeleverd.
- We zijn diverse malen met interviews in kranten verschenen en op de radiote horen geweest.
- Er zijn honderden bloembollen uitgedeeld op de Haagse Energiebeurs.
- De actie op 10-10, Dag van de Duurzaamheid, was een groot succes. De verloederde Herenstraat in het centrum is opgeknapt met inzet van Bewonersvereniging Rondom het Plein, Stadsdeel Centrum en Operatie Steenbreek.
- Door alle acties zijn in 2017 'in totaal ongeveer 22.000 tegels omgeruild voor gratis planten.

- Er hebben ongeveer 1000 Haagse huishoudens meegedaan aan Operatie Steenbreek.
- Openbare Basisschool Het Startpunt is in 2017 uitgeroepen tot de Haagse Supersteenbreker van 2016. Het stenen schoolplein werd omgetoverd tot een groene oase met een vijver, modderpaadjes, waterbaan en zitkuilen. De schoolkinderen hebben volop meegeholpen om het plein groen te maken.
- De Supersteenbreek trofee van 2017 is in maart 2018 feestelijk toegekend aan Stichting de Helicopter die met één actie ruim 1000 tegels heeft ingeleverd.

» 3.12 Bewonersondersteuning Haags Warmte Initiatief

In het project bewonersondersteuning Haags Warmte Initiatief hebben we in co-creatie met wijkinitiatieven de vraag naar duurzame warmte gestimuleerd, en in combinatie met energiebesparing gekoppeld aan het aanbod. In elke wijk bood DDH ondersteuning bij de ontwikkeling van een voorbeeldproject en bij het zichtbaar maken hiervan, om zo steeds meer wijkbewoners warm te maken voor duurzame Haagse warmte en gasloze wijken. We zijn in 2016 gestart met de Groene Regentes, Langebeesten Energiek en Vierwijkenoverleg/Statenkwartier, die kennis en ervaring delen in de wijkoverstijgende werkgroep Duurzame Haagse Warmte.

In 2017 hebben we ons ten doel gesteld om in de wijken waar we in 2016 mee gestart zijn meer bewoners bereiken. Ook wilden we uitbreiden naar minimaal drie andere wijken, onder andere door de vraagontwikkeling naar duurzame warmte te stimuleren via minimaal acht bijeenkomsten van de werkgroep Duurzame Haagse Warmte, door voorbeeldprojecten zichtbaar te maken en

door het gesprek over Haagse warmte op gang te brengen.

Belangrijkste resultaten:

- We hebben er in 2017 voor gezorgd dat naast het Statenkwartier, De Groene Regentes en Langebeesten Energiek ook de Vogelwijk, Vruchtenbuurt en Zeeheldenbuurt zijn aangehaakt. Eind 2017 zijn eveneens Benoordenhout, Archipel-Willemspark en Gasvrij Scheveningen aangesloten. Met de wijk Ypenburg is periodiek contact.
- We hebben elf bijeenkomsten c.q. kennissessies van de werkgroep Warmte georganiseerd, met telkens 10 à 15 deelnemers uit zes wijken. Thema's die aan de orde zijn gekomen: regionale context en communicatiestrategie voor verduurzaming Haagse warmte, kansen voor diverse vormen van bodemenergie, aanbod van Hou van je Huis en de VvE-balie aan bewoners, gemeentelijk beleidskader, samenwerking van Alliander DGO met bewoners van de Vruchtenbuurt, mogelijke rollen van de Uniper-centrale en Warmterivier in een duurzaam Haags warmtesysteem, gemeentelijke communicatie over energietransitie, DWA-rapport gasvrije woningen in de Vogelwijk en het Statenkwartier, Haags Warmtemanifest en inbreng van bewoners aan de Haagse Energietafel.
- Het Statenkwartier en de Vruchtenbuurt onderzoeken de oprichting van een warmte-coöperatie voor vraagontwikkeling van een warmtenet. De Groene Regentes doet in samenwerking met de Uniper-centrale onderzoek naar de ontwikkeling van een warmtenet en de mogelijkheid om een kleine VvE aan te sluiten op bodemwarmte. Langebeesten Energiek onderzoekt de mogelijkheden tot verduurzaming van oude hofjes en woningen via aansluiting op het warmtenet, op warmtepompen en/of op bodemwarmte. Ook zijn ze bezig met een zonnedak op het Paard om meer (actieve) leden te werven.
- Via onze website en sociale media zijn de eerste stappen in deze ontwikkelingen zichtbaar gemaakt via interviews en een filmpje over de werkgroep en deelnemende buurtinitiatieven.
- Buurtenergie Statenkwartier heeft twee keer een algemene ledenvergadering over duurzame warmte georganiseerd, waarin achtereenvolgens met ruim dertig en vervolgens meer dan veertig leden eerste gesprekken gevoerd zijn over opties voor duurzame warmte. De Groene Regentes heeft een duurzame markt georganiseerd waarin met ruim veertig deelnemers gesproken is over opties voor duurzame warmte. Daarnaast heeft de Groene Regentes drie informatieavonden georganiseerd over warmtepompen en aardgasvrij wonen waar ruim vijftig deelnemers op afkwamen. Bewoners van Ypenburg hebben twee bijeenkomsten georganiseerd waarin met circa zestig deelnemers de opties voor duurzame warmte besproken zijn. Bewoners van de Vruchtenbuurt hebben tijdens twee bijeenkomsten met ongeveer vijftig deelnemers mogelijke aansluiting op een duurzaam warmtenet besproken. Ook hebben ze op twee basisscholen drie gastlessen georganiseerd voor ongeveer zestig leerlingen van groep 7. Vogelwijk Energiek besprak op hun algemene ledenvergadering met circa zestig aanwezigen opties voor duurzame warmte. DDH is bij alle genoemde bijeenkomsten betrokken geweest door inhoudelijke en organisatorische ondersteuning te bieden.
- De diverse bijeenkomsten zijn via interviews en een filmpje onder andere via DDH-kanalen zichtbaar gemaakt. Ook is vanuit de werkgroep diverse keren bijgedragen aan gesprekken op RTV Discus over de warmtetransitie, tijdens Transitie-Cinema en tijdens de Haagse Energiebeurs.
- Stads breed hebben de leden van de werkgroep het gesprek over de warmtetransitie en rol van bewoners daarin op gang gebracht door het opstellen en pre-

senteren van het Haags Warmtemanifest. Dat is gefaciliteerd door DDH door de overleggen te organiseren en te helpen bij de opzet van de website en communicatie. Diverse lokale media hebben veel aandacht besteed aan het ondertekenen van het manifest en de overhandiging ervan aan wethouder Joris Wijsmuller op 18 december.

» 3.13 VvE Versneller

Het project VvE Versneller is in 2017 van start gegaan. De periode mei tot en met september is gebruikt voor oriëntatie op VvE's, het ontwikkelen van een mediacampagne en het ontwikkelen van de opzet van de wedstrijd om VvE's te stimuleren om hun VvE te verduurzamen. De wedstrijd is in oktober 2017 van start gegaan en loopt door tot eind maart 2018. De mediacampagne vindt zowel online als offline plaats, met onder andere de lancering van een speciale actiepagina op de website van DDH, een Facebookcampagne voor de bekendmaking van de wedstrijd, een Facebookcampagne met besparingstips en een banner campagne met Google Adwords Remarketing. Offline zijn advertenties gemaakt en geplaatst in het AD en de Posthoorn, waarbij in de Posthoorn vier herhalingsadvertenties zijn geplaatst. Daarnaast zijn er op 125 publieke plaatsen in Den Haag flyers verspreid en is er in de laatste vier maanden van 2017 wekelijks een speciaal VvE inlooploket geweest in de Centrale Bibliotheek. Per 12 december 2017 hadden zich 45 VvE's ingeschreven, waarvan er 39 een energiescan hadden ingevuld en er 2 al plannen hebben ingediend. Inschrijving en het indienen van plannen stond open tot en met het eerste kwartaal van 2018. De eindrapportage van het project volgt na de wedstrijd en prijsuitreiking in 2018.

» 3.14 Medewerkerpool Hou van je Huis Pop-up stores

Woningeigenaren die duurzaam aan de slag willen, kunnen in Den Haag onder andere advies inwinnen bij een van de drie Hou van je Huis Pop-up stores van de gemeente. Op deze locaties worden bezoekers persoonlijk te woord gestaan en krijgen zij op laagdrempelige en inspirerende wijze informatie over hoe zij hun woning energiezuiniger kunnen maken.

In opdracht van Hou van je Huis heeft DDH een pool van vijf medewerkers aangetrokken, ingewerkt en begeleid, zodat zij roulerend de locaties konden bemensen. De vijf poolmedewerkers is kennis bijgebracht over duurzaamheidsthema's in het algemeen en over het programma Hou van je Huis en mogelijkheden voor woningeigenaren in het bijzonder. De medewerkers zijn klaargestoomd om vanuit de Pop-up stores bezoekers te woord te staan en verder te helpen om duurzaam aan de slag te gaan. De medewerkers hebben voornamelijk gewerkt in de Pop-up store aan de Goudsbloemlaan en die op het Goeveurplein in Laak. Daarnaast hebben ze op speciale events gewerkt, zoals op de Haagse Woonbeurs en de Energiebeurs. Ook in 2018 wordt voor de bezetting van de Pop-up stores een beroep gedaan op de medewerkers van DDH.

» 3.15 Bewust Consumeren

Bewust consumeren gaat over het op een verantwoorde manier inkopen doen voor basisbehoeften zoals voedsel en kleding. DDH heeft in 2017 initiatieven in Den Haag die lokaal produceren ondersteund en gepromoot. Ook is er aandacht voor geweest

om producten die lokaal geproduceerd kunnen worden zo verantwoord mogelijk naar Den Haag te krijgen.

In dit kader is ook de Haagse werkgroep Fairtrade, die zich inzet voor het behoud van de titel 'Fairtrade Gemeente' en voor het bewust maken van consumenten om Fairtrade te kopen, door DDH ondersteund.

Belangrijkste resultaten:

- Aan het begin van het jaar is er een persbericht verspreid om te benadrukken dat Den Haag de Fairtrade Gemeente titel voor 2017 en 2018 mag dragen. Tijdens de Fairtrade Week is naast aandacht voor eerlijke bloemen ook aandacht besteed aan Fairtrade in het algemeen, vooral intern bij de gemeente en DDH. Zo is een poster verspreid en is er een blog geschreven door de vertegenwoordiger van de gemeente binnen de werkgroep.
- De Fairtrade Week vond plaats van 6 tot en met 14 mei met als thema: Celebrate! De werkgroep Fairtrade Den Haag maakte een lijst van Eerlijke Bloemisten in Den Haag en bracht deze tijdens de week onder de aandacht. De lijst werd samen met een eerlijke bos bloemen aangeboden aan de burgemeester op 23 mei.
- Van 16 mei tot en met 21 mei was de werkgroep vertegenwoordigd in de Pop-up sweatshop van de Schone Kleren campagne en Mama Cash in de Grote Marktstraat.
- Op 31 augustus was de werkgroep actief op het OHOH introfestival voor eerstejaarsstudenten.
- Van 31 augustus tot en met 30 september vond de Spotactie spot Fair Fashion plaats.
- Op 15 september werd een rondleiding Fair Fashion gegeven door Eerlijk Winkelen Den Haag (7 deelnemers). Op 13 oktober was er een tweede Fair Fashion rondleiding, dit maal in het kader van de Dutch Sustainable Fashion week (22 deelnemers). De rondleiding sloot aan op activiteiten in

de winkel Shopping Prince, waar eerlijke merken zoals Fairphone en Saint Basics een presentatie gaven.

- Op 27 september was er een kinderactiviteit in het loket: ontdek eerlijk en gezond eten. 25 kinderen deden enthousiast mee.
- Van 11 tot en met 14 oktober vond het It's All About Food Festival plaats in het Nutshuis, mede georganiseerd door Café Juni en TransitieCinema. Op 14 oktober werden verschillende activiteiten georganiseerd in het Nutshuis in het kader van de Voedselweek. De werkgroep stond samen met de Wereld Winkel en diverse producenten van lokale en duurzame voedselproducenten op de duurzame voedselmarkt. Daarnaast was er een kinderactiviteit, een quiz, kon je je eigen verse smoothie maken op de smoothie-fiets en werd de documentaire Wisdom of the Mountains getoond.
- Op de Energiebeurs op 26 november kwamen bezoekers voor tips en om inspiratie op te doen bij duurzame bewonersinitiatieven en ondernemersuit heel Den Haag. Bij de stands van EerlijkWinkelen en de Wereldwinkel Scheveningen konden bezoekers al hun vragen stellen over Fairtrade, eerlijke chocolaatjes proeven en zich inschrijven voor onze nieuwsbrief. Ook was er een Fairtrade Quiz waarmee bezoekers een eerlijke kledingbon konden winnen.
- In samenwerking met het DDH loket zijn er spreekuren georganiseerd, excursies gehouden en kinderactiviteiten georganiseerd in het thema Bewust Consumeren en Eerlijk winkelen.

» 3.16 Aan de slag met Haagse Krach in Den Haag Zuidwest

Om bewoners in Den Haag Zuidwest bewust te maken van de mogelijkheden om hun eigen leefomgeving groener en gezon-

der te maken en om energie, en daarmee geld te besparen, heeft DDH in opdracht van de gemeente een reeks activiteiten georganiseerd in Moerwijk, Morgenstond en Bouwlust/Vrederust met als achtereenvolgende thema's Groen, Gezond en Goedkoop.

Belangrijkste resultaten:

- Op 19 mei is de maandelijkse DDH informele netwerkborrel in het kader van dit project met opzet in de wijk Morgenstond georganiseerd. Zo'n 22 mensen zijn naar Eetbaar Park in het Zuiderpark gekomen.
- Op 21 mei is in samenwerking met Stichting Helicopter, De Samenscholing en de Mirtekerk het Groenfeest Moerwijk georganiseerd. Op en rond de voormalige school aan de Beatrijsstraat waren activiteiten voor jong en oud, muziek, eten, open ateliers en via Operatie Steenbreek konden bovendien gratis planten uitgedeeld in ruil voor tegels. Ook hebben bewoners zich laten informeren over hoe je zelf bij kunt dragen aan een groenere buurt. Ruim honderd buurtbewoners hebben het event bezocht. Stichting Helicopter is zelfs uiteindelijk uit een lijst van 20 georganiseerde Operatie Steenbreek acties uitgeroepen tot Haagse Super Steenbreker van 2017. Met maar liefst 1.000 tegels hebben ze met hun actie Moerwijk een stukje groener weten te maken.
- Op 2 juli is in Bouwlust/Vrederust een Operatie Steenbreekactie, een kinderworkshop groene tuinen én een excursie met een TukTuk langs buurtmoestuinen in de directe omgeving.
- Om de kinderen en hun ouders in de drie wijken van Den Haag Zuidwest in aanraking te brengen met natuurbeleving en gezonde voeding zijn in juli en augustus diverse kinderexpedities naar Proeftuin Erasmusveld en PLUK! georganiseerd. Bijna veertig kinderen hebben daar gebruik van gemaakt. Er werd samengewerkt met de betreffende wijkcentra en de ouders kregen een speciaal gemaakte flyer met korte informatie over de locatie

waar hun kind op excursie is geweest én een overzicht van buurttuinen in de omgeving waar ze zelf naar toe kunnen, alleen of met hun kinderen.

- 29 september zijn we met de Haagse Krach Karavaan met laagdrempelige energiebesparingstips aangehaakt Goed voor Elkaar Festival in Escamp (Morgenstond). Maar liefst 90 bezoekers hebben gratis meegespeeld met het Rad van Fortuin waarmee ze kans maakten op een energiebesparende prijs (kraanbespaarder, ledlamp, radiatorfolie, waterbesparende douchekop). Met alle deelnemers is een kort gesprek gevoerd over de mogelijkheden om heel eenvoudig thuis energie te besparen. Iedereen die heeft meegespeeld met het Rad heeft sowieso een flyer met bespaartips meegekregen. Deze flyers zijn daarnaast ook aan ruim honderd voorbijgangers uitgedeeld.
- 30 september hebben we een actie met de Haagse Krach Karavaan op de braderie in winkelcentrum De Stede gedaan. Ondanks de regenachtige dag speelden ruim vijftig mensen mee met het Rad van Fortuin en hebben we nog eens een stuk of vijftig passanten eenvoudige bespaartips meegegeven.
- In oktober is in de Zuidwester, een huis-aan-huis blad met een oplage van 76.000 die verspreid wordt in Den Zuidwest een Duurzaamheidskatern toegevoegd. Speciaal voor de activiteiten in Den Haag Zuidwest heeft DDH een advertentie opgesteld en laten plaatsen.
- Bij de organisatie van de thema events in de drie wijken bleek dat om bewoners te bereiken de aansluiting bij, en samenwerking met, lokale evenementen en organisaties een must is. Daarom is voor een overkoepelend event met als doel veel nieuwe doelgroepen te bereiken gezocht naar een bijeenkomst of festival waarbij aangehaakt kon worden. Er is contact gezocht met de Tolerantie werkgroep Escamp. Hierin zijn onder andere vertegenwoordigd een Surinaamse,

Turkse, Marokkaanse en een Afgaanse vereniging, naast de Shalom Kerk, Christelijk opbouw Bouwlust, en Elise Evangelique de La Haye. In samenwerking met theater Dakota heeft de werkgroep op 4 november onder de naam de Folkloriade een cultureel programma georganiseerd die de verschillende culturen in Den Haag Zuidwest vertegenwoordigen. DDH heeft in samenwerking met de werkgroep alle bezoekers als ontvangstcomité welkom geheten, bij monde van de ceremoniemeester zichzelf gepresenteerd en heeft na afloop alle bezoekers bespaartips én waterbespaardopjes meegegeven. Deze actie werd bijzonder goed ontvangen en was met zo'n 200 bezoekers, bestaande uit doorgaans als buitenstaander minder makkelijk te bereiken doelgroepen, een groot succes.

- Alle georganiseerde events zijn niet alleen gepromoot via de eigen DDH kanalen, maar juist ook via kanalen (van partners) in de betreffende wijken, zowel digitaal als met posters in de wijkcentra. Gebruik is gemaakt van het netwerk van de samenwerkingspartners en van de aangesloten organisaties bij de wijknetoverleggen. Per georganiseerd event hebben naar schatting zeker 1.000 wijkbewoners kennis kunnen nemen van het event.
- In overleg met de opdrachtgever zijn twee acties overgeheveld naar 2018, te weten een Haagse Krach Karavaan landing in Moerwijk en een Operatie Steenbreek-actie in Morgenstond.

» 3.17 Kringloop van grondstoffen, Afval 100-100-100

De Haagse 100-100-100 was een campagne waarin ruim 200 huishoudens gedurende 100 dagen 100% restafvalvrij probeerden te leven. DDH heeft deze in samenwerking met gemeente Den Haag uitgevoerd. De cam-

pagne is in 2016 gestart en liep door tot en met 7 februari 2017. Via het online platform denhaag.100-100-100.nl zijn de deelnemers ondersteund en geïnspireerd om afval te verminderen, te recyclen, te composteren en afval te scheiden.

Persoonlijke ontmoetingen en begeleiding door een ambassadeur per stadsdeel in kleine groepjes maakten de Haagse aanpak uniek. De doelstelling was dat de 100-100-100-challenge bijdraagt aan een beweging van onderaf om de doelstellingen tot minder restafval per inwoner te realiseren. 100% afval scheiden moet het nieuwe normaal worden.

Na de 100 dagen heeft iedereen die de eindmeting heeft ingevuld, aangegeven door te gaan met afval scheiden en verminderen. Een prachtig resultaat. De 220 deelnemers hebben gemiddeld 20% minder afval geproduceerd. Uitschieters gingen van 10 kg restafval per huishouden per week naar 2 kg restafval per huishouden per week. Anderen gingen van 6 kg naar 0,5 kg. Iedereen had zijn eigen reden om mee te doen met de uitdaging. De één deed het voor z'n kinderen, de ander voor het milieu.

Om deelnemers te inspireren, te stimuleren en te begeleiden gedurende de challenge heeft DDH verschillende inspiratiesessies en workshops georganiseerd, waaronder excursies naar afvalverwerker Haags Milieu Services (HMS) en naar het waterzuiveringsbedrijf. Daarnaast hebben we een online platform ingericht waar aanvullend op de nieuwsbrief tips voor en door deelnemers zijn geplaatst en deelnemers vragen konden stellen aan deskundigen. Het project heeft erg veel media aandacht gekregen.

Om deze campagne een vervolg te geven, is een voorstel uitgewerkt, gericht op studenten op middelbare scholen. Het beoogde resultaat is minimaal vijftig studenten te activeren en te inspireren om duurzaam aan

de slag te gaan met afval scheiden en afval verminderen.

» 3.18 Come & Eat

Het project Come & Eat vindt zijn oorsprong in de HK1000 die in 2015 door DDH is georganiseerd. Een groep bewoners maakte zich hard om mensen die gevlucht zijn, meer in bij de samenleving te betrekken. De ingrediënten van het project waren: met vluchtelingen koken en eten, elkaar ontmoeten en vriendschappen sluiten, op een laagdrempelige en intieme manier, in huiskamers van Hagenaars en Hagenezen, met vluchtelingen die sinds kort in Den Haag wonen, met biologisch, fair en lokaal geproduceerd voedsel.

Dit idee is uitgemond in het project Come & Eat, ontmoetingen tussen statushouders en Hagenaars en Hagenezen, bij mensen thuis, op vier zaterdagen. Gestreefd werd naar 50 ontmoetingen per keer.

Belangrijkste resultaten:

- Op 23 november kwamen 130 mensen samen voor de lanceringsbijeenkomst van Come & Eat in Buurthuis de Mussen. De helft van de aanwezigen was statushouder. Wethouder Van Engelshoven heeft het platform geopend, Fred Zuiderwijk heeft de presentatie verzorgd met Heleen Weening en het team van Ben Lachhab van Resto van Harte heeft met een team vrijwilligers een heerlijke maaltijd verzorgd. De muziek werd verzorgd door Amer & Karim en singer-songwriter Alfons Lovink. Op het einde van de avond werd er samen gedanst op Syrische liedjes. Mensen hebben een mooie avond gehad met mooie ontmoetingen.
- Er hebben drie edities van Come & Eat plaatsgevonden: op 14 januari, 18 februari en 18 maart. De editie die gepland stond voor december is vanwege kerst komen te vervallen, dat kwam vanwege het opschuiven van het project.

- Op 14 januari hebben ruim 100 statushouders bij ruim 30 gezinnen gegeten, op de tweede avond, op 18 februari 96 statushouders bij 25 gastgezinnen, op de derde avond, op 18 maart 69 statushouders bij 19 gastgezinnen. Meestal ging het om groepjes of een familie van 3 tot 4 personen.
- Er van uitgaande dat elk gastgezin uit minimaal 2 personen bestond, hebben door dit project ruim 400 mensen met elkaar gegeten en elkaar ontmoet.
- Het project is inmiddels overgedragen aan een Haagse sociaal ondernemer die er mee verder gaat

» 3.19 Groen, natuur en water

Er is grote behoefte in de stad om het groen en de natuur in de stad te versterken en daarmee de betrokkenheid van bewoners te vergroten. Het streven is om verspreid door de stad activiteiten op te zetten waarbij bewoners bij de realisatie en het beheer helpen en het draagvlak voor groen, natuur en water zo versterken.

In overleg met de stadsecologe is in 2017 gekozen voor een vervolg op het in 2015 begonnen project Huismussen onder dak, ook bekend als 'Help de Haagse Huismus'. Huismussen in Den Haag hebben het moeilijk, er zijn er niet veel meer. Met de actie is ingezet op het versterken van huismuspopulaties op meerdere plekken en het voorlichten en betrekken van bewoners om hun omgeving huismusvriendelijk te maken.

Belangrijkste resultaten:

- Er zijn 200 robuuste, speciaal voor de huismus ontwikkelde, duurzame nestkasten ontworpen door de Haagse Vogelbescherming, en in productie genomen door de Haeghe Groep.
- Met de ondersteuning van vogelaar Martin van de Reep en de beheerders

van de stadsboerderijen is bij alle Haagse stadsboerderijen geïnventariseerd of er huismussen zijn in de directe omgeving.

- Per stadsboerderij zijn er gedetailleerde tips en adviezen uitgebracht om de stadsboerderijen aantrekkelijker te maken voor de mussen uit de buurt.
- Op elke stadsboerderijen zijn huismusnestkasten opgehangen. De stadsboerderijen worden in de loop van 2018 verder huismusproof gemaakt.
- De stadsboerderijen hebben een levensgrote 'nestkast' gebouwd voor kinderen met allerlei informatie over hoe je de huismus kunt helpen. Deze rouleert tussen de Haagse stadsboerderijen.
- De stadsboerderijen hebben een 'Kwetterclub' opgericht: Sinds januari 2018 zijn alle kinderen tussen 7 en 9 jaar welkom om gratis mee te doen met de Kwetterclub voor jonge vogelliefhebbers. Kinderen leren hier alles over de huismus en trekken zelf de wijk in als ambassadeur voor de vogels.
- Op de Energiebeurs is er voorlichting gegeven over huismussen en is de Kwetterclub onder de aandacht gebracht.
- Op het terrein van buurtpark 'De Verademing' zijn er op diverse locaties mussen-kasten opgehangen.
- Bij de herinrichting van de school OBS het Volle Leven zijn er duizenden tegels vervangen door musvriendelijke beplanting en zijn er huismusnestkasten geplaatst.
- In samenwerking met de buurttuin 'Valkenbosgaarde' op de Valkenboskade en de Mient zijn er omwonenden benaderd en is er een goed bezochte informatie-avond georganiseerd. Samen met deelnemers van buurttuin Valkenbosgaarde zijn in 2017 vervolgacties gepland om in het voorjaar van 2018 heggen te plaatsen, waar mussen kunnen schuilen en waaronder ze zandbaden kunnen nemen, de aanleg van een voedersilo en het plaatsen van nieuwe nestkasten.
- Er zijn tientallen vragen beantwoord van bewoners over het musvriendelijk maken

van hun omgeving en contacten gelegd om met bewoners om mussenpopulaties te beschermen.

- De website en folders over huismussen zijn geactualiseerd.

» 3.20 Haagse Krach Tafel Duurzame Verlichting Loosduinen

In opdracht van de stadsdeeldirecteur Loosduinen organiseerde DDH de Haagse Krach Tafel Duurzame Verlichting Loosduinen. Conform de methodiek van de Haagse Krach Tafel werden uit alle sectoren van het systeem rondom de opgave mensen aan tafel uitgenodigd: bewoners, ondernemers, vertegenwoordigers van de gemeente en een frisdenger. Er werden mensen uitgenodigd met een belang: bewoners die betrokken zijn bij de wijk, ondernemers die waarde creëren en hun boterham verdienen met producten en diensten op het gebied van duurzame innovatieve verlichting, mensen van de gemeente die verantwoordelijkheid hebben en hulpbronnen die nodig zijn om realisatie mogelijk te maken, en een creatief, kunstzinnig, 'out of the box' denkend persoon, de frisdenger.

In twee bijeenkomsten werkten de deelnemers aan de Haagse Krach Tafel Duurzame Verlichting Loosduinen toe naar een plan (in de vorm van twee voorstellen) voor de verlichting van de wijk Kraayenstein. Tijdens de eerste bijeenkomst op 12 juni verkenden ze de opgave, deelden zij hun dromen en formuleerden ze uitgangspunten voor de verdere uitwerking ervan tot een uitvoerbaar plan. Tijdens de tweede bijeenkomst op 26 juni werkten ze aan verdere concretisering van de dromen en werkten ze toe naar het categoriseren van opties voor twee typen voorstellen, ook stelden ze vast wat ze niet wilden. Tussen de twee bijeenkomsten voerden de deelnemers 'huiswerk' uit in de

vorm van nader onderzoekwerk. Na afloop van de tweede bijeenkomst zorgden de deelnemers voor concrete invulling van de voorstellen zoals geformuleerd door de Haagse Krach Tafel Duurzame Verlichting Loosduinen, aansluitend bij de uitgangspunten van alle deelnemers.

Eindresultaat was een onderzoeksrapport met daarin de bevindingen en kansen (in de vorm van 3 dromen of scenario's) en twee concrete voorstellen. Het eerste voorstel, "Basis+++", was een voorstel om openbare verlichting te realiseren aansluitend bij de in beeld gebrachte belangen en wensen van de bewoners, dat zo innovatief als mogelijk en nodig is, directe mogelijkheden om energie te besparen biedt en mogelijkheden voor verdere innovatie in de toekomst. Het tweede voorstel, "Pilot duurzame-energie-opwekkers", was een voorstel om innovatieve elementen op gebied van energie-opwekkers verder uit te werken. Kern van dat voorstel is het realiseren van zonnepanelen drijvend op een waterpartij bij Kraayenstein om de verlichting in de Dalen energieneutraal te maken en het opzetten van een postcoderoosregeling die bewoners de mogelijkheid biedt om gezamenlijk in een coöperatie of vereniging van eigenaren te investeren in duurzame energie.

Op 13 september hebben we het onderzoeksrapport met de betrokken ondernemers aangeboden aan de opdrachtgever. Het heeft een rol gespeeld bij de planvorming van Kraayenstein. Voor een volgende Haagse Krach Tafel is ons voornemen ervoor te zorgen dat de resultaten nóg meer opvolging krijgen dan nu het geval was.

» 3.21 Communicatieplatform DDH/Nudge Local

DDH en de landelijke organisatie Nudge zijn door de gemeente Den Haag gevraagd om bij te dragen aan de realisatie van een communicatieplatform DDH/Nudge Local. Dat platform moet (het proces van) de Energietransitie in Den Haag ondersteunen. Via het platform kunnen duurzame initiatieven hun eigen informatie met elkaar delen om meer bereik en schaal te krijgen. Daarnaast kunnen individuen de initiatieven en informatie gemakkelijk vinden en op een laagdrempelige manier meedoen. Belangrijk is om het platform eerst en vooral neer te zetten als platform van en voor bewoners. Een platform waar lokale initiatieven een krijgen en elkaar kunnen vinden. Het op te leveren eindresultaat is een voorstel voor het platform met plan van aanpak en begroting. Op 18 december 2017 hebben DDH, de communicatieadviseurs Gemeente Den Haag en Nudge een constructieve 'pressure cooker' bijeenkomst gehouden om in korte tijd zoveel mogelijk kennis over het activeren van inwoners met elkaar te delen. De verwachtingen rond een lokaal platform sluiten goed op elkaar aan:

- Een platform voor en door bewoners kan alleen bestaan als er naast een passende technische oplossing ook menselijke aandacht is. Er is tijd en aandacht nodig voor de interactie met de gebruikers, voor het actief delen van onderwerpen met nieuwe gebruikers en doelgroepen, voor het begrijpen van de lokale uitdagingen en het vinden van een 'tone of voice' die aansluit bij de lokale doelgroepen en de buurt.
- Een platform zorgt voor verbinding en bereik, maar de daadwerkelijke actie moet 'offline' plaatsvinden. Dat kan alleen als er een duidelijke verbinding is tussen de online inspiratie en informatie en de offline acties. Het bieden van 'handelings-

perspectief' (concrete acties waar kun je morgen mee beginnen) en de offline acties en bijeenkomsten zijn essentieel om mensen in beweging te krijgen.

In het eerste kwartaal van 2018 volgt een co-creatie sessie met de gebruikers wat uitmondt in de presentatie van het voorstel met plan van aanpak en budget aan de gemeente Den Haag.

3.22 Voorbereiding Nieuwe Energie & Groen in de Buurt

Eind 2017 is gestart met de voorbereidingen voor een groot meerjarig project. Met het project 'Nieuwe Energie en Groen in de Buurt' neemt DDH samen met bewoners en haar partners het initiatief om de zo noodzakelijke energietransitie niet alleen te voorzien van inhoud maar deze ook te versnellen. Eind 2017 is gewerkt aan het leggen van een basis voor een aantal randvoorwaarden die nodig zijn om dit initiatief van idee naar realiteit te brengen. Dit betreft de volgende onderdelen:

1. Het formuleren van de uitgangspunten Nieuwe Energie en Groen in de Buurt
2. Het selecteren van drie buurten
3. Een heldere structuur inclusief het vormgeven van buurtteams
4. Communicatie

1. Het formuleren van de uitgangspunten Nieuwe Energie en Groen in de Buurt

Door het formuleren van de uitgangspunten, de bespreking hiervan met de partners, en de vastlegging, wordt geborgd dat gedurende het verloop van de werkzaamheden de komende (tien) jaren de uitgangspunten helder zijn en centraal blijven staan. Met iedere partner waarmee we nu én op termijn samenwerken worden deze uitgangspunten

gedeeld en besproken. Daarbij zien wij de vastgelegde uitgangspunten als een levend document dat zich door voortschrijdend inzicht in de tijd zal ontwikkelen.

Het resultaat van de formulering van de uitgangspunten is vastgelegd in een verslag. Samenvattend zijn de uitgangspunten als volgt:

- De vraag is leidend, aanbod en techniek volgen
- Gedeeld eigenaarschap in de buurt
- Co-creatie als werkwijze
- Aan de slag gaan
- Leren en innoveren

2. Het selecteren van drie buurten

We gaan in drie Haagse buurten aan de slag. Bij de selectie van de drie buurten hebben we gekeken naar:

- Welke relevante Haagse Krach-initiatieven van bewoners en ondernemers zijn er in de diverse buurten?
- Welke 'ambassadeurs' kennen we in de diverse buurten?
- Hoe is de samenstelling van het eigendom opgebouwd (particulier, huur, corporatie)?
- Welke verschillen zijn er in sociale en demografische samenstelling?
- Een goede verdeling van koplopers en achterblijvers – die moeten immers ook in 2050 van het gasnet af.

Dit resulteerde in de selectie Koningsplein & Regentesseplein en Omgeving, de Noordpolderbuurt en Moerwijk-Oost.

Door het aanbrengen van criteria als maximaal drie buurten met ongeveer een totaal van 10.000 woningen, zijn buurten die zelf aangaven graag te willen samenwerken buiten de selectie gevallen. Om de transitie in Den Haag te ondersteunen, wordt de kennis en ervaring die we opdoen in de drie buurten, ook gedeeld met andere wijken.

3. Een heldere structuur inclusief het vormgeven van buurtteams

We willen actief en gericht bijdragen aan de uitvoering van de transitie in drie Haagse buurten:

- Koningsplein & Regentesseplein en omgeving
- Noordpolderbuurt
- Moerwijk-Oost

In deze buurten willen we in de komende tien jaar (2018-2028):

- 10.000 woningen en utiliteitsgebouwen CO₂-positief maken.
- zorgen voor voldoende groen en waterbergingscapaciteit (de buurten klimaatadaptief maken).
- directe waarde voor mensen in de buurt zelf creëren, zoals banen, versterking van de lokale economie en andere waarden die door de bewoners zelf bepaald worden.
- het gedeeld eigenaarschap in deze drie buurten organiseren.

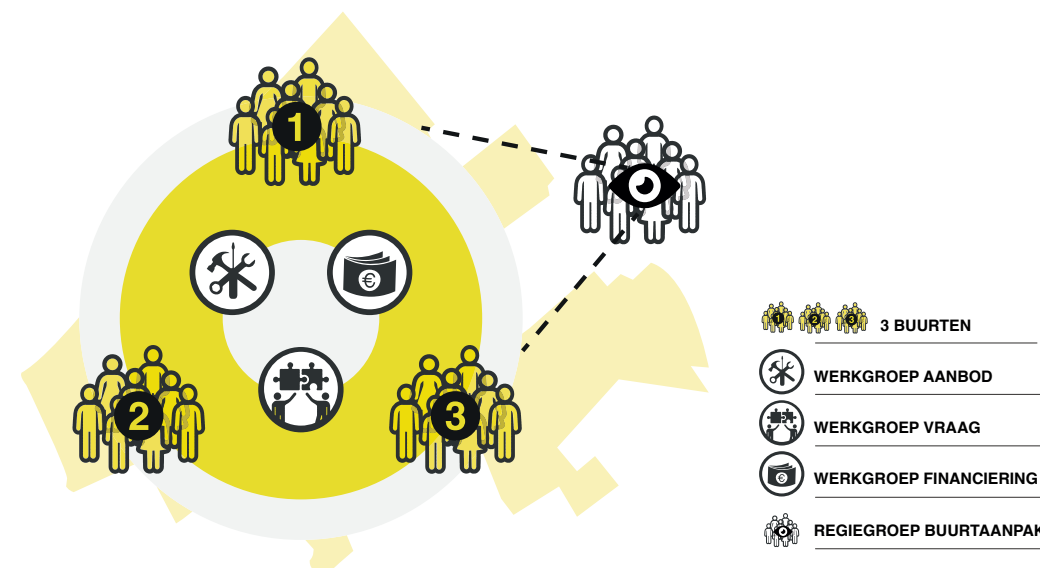
Dit gaan we doen door bewoners te informeren, inspireren, activeren en verbinden om aan de slag te gaan met energiebesparing, overschakeling op hernieuwbare energie en vergroening. Daarnaast ontwikkelen we een buurtanpak waarin bewoners en lokale ondernemers met hun belangen

centraal staan, en we een brug naar andere partijen die nodig zijn om de transitie in de buurten uit te voeren. Er worden buurtteams gevormd die ondersteund worden door drie werkgroepen die op de thema's vraagontwikkeling, aanbodontwikkeling en financiële arrangementen inzichten, aanpakken en instrumenten ontwikkelen. Tot slot is er een Regiegroep buurtanpak voor werkgroepen projectoverstijgende zaken, afstemming en het verbinden van de Buurtanpak met de omgeving alsmede het borgen van de strategische positie van het initiatief Nieuwe Energie en Groen in de Buurt.

Het resultaat van de ontwikkeling van de structuur is samengevat in onderstaande afbeelding.

4. Communicatie

Om de borgen dat, in eerste instantie de mensen van Duurzame Haagse Warmte, de ontwikkelingen kunnen volgen is er direct na de aanvang van de werkzaamheden een weblog ingericht. Het weblog is te vinden op www.duurzaamdenhaag.projectenoverzicht.nl/project/wdw#201712). Miel Karthaus, als vertegenwoordiger van Duurzame Haagse Warmte, heeft regelmatig verslag gedaan over de werkzaamheden. Per mail worden deze berichten gedeeld.

4. COMMUNICATIE

Voor 2017 heeft DDH een aantal doelen geformuleerd om de organisatie en de onafhankelijke positie in de stad verder te versterken. Dit jaar wilde DDH ook een bredere invulling realiseren die meer recht doet aan de plek die wij in Den Haag willen innemen: als verbinder van leef- en systeemwereld, van vraag en aanbod, van bewoners en ondernemers met elkaar en met de gemeente en grote werkgevers en organisaties. Onze focus ligt daarbij op de thema's Energie, Groen en Grondstoffen. In lijn met deze ambitie is de communicatiestrategie met een aantal communicatie-speerpunten opgesteld.

1. Nieuwe doelgroepen bereiken bij het aanwakken van initiatieven: huurders, jongeren en mensen die nog weinig aan duurzaamheid doen, maar wel geïnteresseerd zijn.
2. Doorgaan met versterken het eigen merk. Werken aan een grotere zichtbaarheid in de stad, het zijn van een 'trusted third party' en 'community leader' van duurzaam doen.
3. Opschalen van de koplopers naar de voorlopers (early majority).
4. Zichtbaar maken van impact in tekst, verhalen, beeld, infographics en persberichten.
5. Practice what you preach, preach what you practice: het actief uitdragen van het DNA van DDH in beeld en tekst.

Om de nieuwe doelgroepen te bereiken, heeft team Communicatie een aantal DDH-communicatiemiddelen doorontwikkeld: banniers op de website, pop-up voor de nieuwsbrief en social media (Instagram). Maar ook heeft team Communicatie actief ingezet op bijvoorbeeld het plaatsen van posters buiten op tram 16 om de Energiebeurs te promoten. Tram 16 rijdt door een groot deel van Den Haag en bereikt een divers publiek. Deze aanpak draagt er

ook aan bij de zichtbaarheid in de stad te vergroten en om de duurzame online en offline community beter te bedienen.

Er zijn samenwerkingen aangegaan met Omroep West en de organisatie Dag van de Architectuur om gebruik te maken van elkaars netwerk om stads brede publiciteit te genereren en nieuwe doelgroepen aan te spreken.

Resultaten uit projecten, Operatie Steenbreek, VvE versneller, Energiebeurs, Haags Warmte Initiatief, Haagse Krach Plekken Haagse Krach Karavaan, zijn meer dan voorheen gedeeld in interviews, flyers en filmpjes met bewoners, ambassadeurs en initiatiefnemers en vervolgens via de lokale media verspreid.

Onze manier van communiceren is gebaseerd op onze kernwaarden: menselijk, onafhankelijk, geloofwaardig, optimistisch, open, lokaal. Wij besteden veel aandacht aan beeldmateriaal: met medewerking van ambassadeurs, die hun eigen verhaal vertellen, met oog voor human interest, en persoonlijk vanuit DDH medewerkers zelf. Vanuit deze waarden zetten we onze communicatiemiddelen in. In 2017 hebben het beeldgebruik vastgelegd in een nieuw beeldbeleid.

Website

De website is uitgebreid met een carousel op de homepage. Dat biedt een overzicht van al onze projecten linkt door naar de resultaten. Een 'afsluit pop-up' is aangemaakt met een aanmelding naar de nieuwsbrief. Dit betekent dat iedereen die de website visita, automatisch gevraagd wordt om zich in te schrijven voor onze nieuwsbrief. De pagina Veelgestelde vragen (FAQ) is toegevoegd duurzaamdenhaag.nl/faq om zo bewoners en ondernemers snel verder te helpen om duurzaam te doen.

Er is evenementenkalender aangemaakt. Derden kunnen met deze tool hun eigen duurzame evenement toevoegen: duurzaamdenhaag.nl/event-toevoegen.

De website had 85.014 unieke paginaweergaves, de gemiddelde sessieduur nam met 11% toe ten op zichte van 2016 en het aantal bezochte pagina's per sessie met 7,6%. Het merendeel van de bezoekers komt op onze website vanuit zoekmachines. Die stijging komt doordat we beter vindbaar zijn (onze website wordt goed beoordeeld door zoekmachines) en/of doordat er meer gezocht wordt naar 'duurzaamheid'. De betaalde zoekresultaten (adwords) leverden dit jaar ook 67,55% meer gebruikers op.

Social media

In 2017 vond een aantal bijzondere gebeurtenissen plaats op social media terrein: ouderen zijn over de hele linie meer social media gaan gebruiken, Instagram wordt inmiddels meer en vaker gebruikt dan Twitter en Facebook heeft haar groeipotentieel onder jongeren bereikt. Wij hebben in 2017 weer volop ingezet op Facebook (berichten en campagnes) en Twitter. De trend van groei van Instagram is opvallend, het aantal volgers is ook voor het DDH Instagram account meer dan verdubbeld.

Het bereik van onze social media is ten opzichte van 2016 toegenomen:

Facebook: 7.894 (+20%), waarvan 68% vrouw en 31% man.

Twitter: 3.600 (+3%), waarvan 42% vrouw en 58% man. Gemiddelde weergave 716 per dag.

Instagram: 900 (+ 136%). Waarvan 66% vrouw en 34% man.

LinkedIn: 162 (+58%).

Het aantal inschrijvingen voor de DDH nieuwsbrief is gegroeid naar 3.621 (+21%).

5. ONZE ORGANISATIE

Naast de projecten hebben we in 2017 ingezet op het verder versterken van onze organisatie.

In het jaarplan 2017 stond als voornemen de DDH strategie 2017-2020 te ontwikkelen, dat hebben we niet in die vorm gedaan. We hebben prioriteit gegeven aan het ontwikkelen van Nieuwe Energie & Groen in de Buurt (paragraaf 03.20), dat een strategie an sich is. Op deze basis zullen we in 2018 de meerjarenplanning/strategie voor DDH gaan vormgeven.

Stakeholderdialoog

Dit jaar zouden we een permanente stakeholderdialoog organiseren. We hebben met de RvT verschillende voorstellen voor het instellen van een Raad van Inspiratie besproken, maar daarin steeds niet de goede vorm gevonden. We hebben geconstateerd dat een stakeholderdialoog met een permanent en geïnstitutionaliseerd karakter (in de vorm van een Raad van Advies of Inspiratie) niet goed past bij de behoefte van DDH, noch bij die van de stakeholders zelf. Dat laat onverlet dat we voor veel van onze projecten en initiatieven stakeholderbijeenkomsten hebben georganiseerd. Dat hebben we gedaan voor het project Duurzaamheidsmonitor Den Haag, voor de ontwikkeling van de business case Nieuwe Energie & Groen in de Buurt en voor de ontwikkeling van een digitaal platform voor het activeren en zichtbaar maken van de duurzame initiatieven van Haagse bewoners en ondernemers met Nudge Local. In 2018 gaan we door met de stakeholdersdialoog in het kader van Nieuwe Energie & Groen in de Buurt en zullen we met stakeholders de meerjarenplanning/strategie voor DDH gaan ontwikkelen.

Flexibele schil om kleine kernformatie

Afgelopen jaar hebben we meer werk kunnen verzetten met gelijkblijvende

vaste formatie. Dat kon door inzet van associates en zzp'ers. Conform voornemen hebben we nu een kleine schil van zo'n 10 associates/zzp'ers om ons heen verzameld die bij extra werk kunnen bijspringen. Op deze manier is de organisatie flexibel in staat mee te ademen met veranderende omgeving en meer en minder (afgelopen jaar vooral meer) werk. Hiermee ontwikkelt DDH zich ook gaandeweg tot netwerkorganisatie waarbij DDH met partners (organisaties en zelfstandige ondernemers) werk verzet om Den Haag duurzamer te maken en de beweging van mensen die duurzaam aan de slag gaan te versterken.

Onafhankelijke positie

Opgave voor 2017 was om de onafhankelijke positie van DDH verder te versterken. Dat wilden we doen door de statuten te wijzigen in combinatie met het verwerven van het CBF-keurmerk. Gaande het jaar zijn we tot de conclusie gekomen dat het verwerven van het CBF-keurmerk gezien de huidige rol en voorziene ontwikkeling van DDH – waarbij DDH al dan niet in opdracht projecten uitvoert – weinig tot geen meerwaarde heeft. Gezien de kosten die verwerving van het keurmerk bovendien met zich meebrengt hebben we besloten daarvan af te zien. De statutenwijziging die noodzakelijk is om de feitelijke situatie in overeenstemming te brengen met de statuten zal in 2018 plaatsvinden.

De onafhankelijke positie van de stichting versterken we door het deel basissubsidie ten opzichte van de totale inkomsten steeds verder te verkleinen. Dat lukt goed, blijkend uit de toename van projectsubsidies en -bijdragen. De extra opdrachten/bijdragen kwamen van SOFTS/het Klimaatfonds, Rabobank en Fonds1818, maar overwegend vanuit (verschillende diensten en stadsdelen van) de gemeente. Daarom is het met het oog op het versterken van onze onafhanke-

lijkheid van belang verder te gaan met de diversificatie van onze financieringsbronnen. Dat doen we door verder te gaan met het vinden van nieuwe opdrachtgevers en partners om gezamenlijk projecten en business cases te ontwikkelen en daarvoor financiering te organiseren.

Verdere professionalisering Focus, massa en inzicht in en sturen op impact

In 2017 hebben we ons gericht op drie thema's om meer focus in ons werk aan te brengen – energie (besparen en schone energie, met name warmte), groen (voor verkoeling en waterberging in de stad) en grondstoffen (circulaire economie en huis-houdelijk afval). Dat maakte dat we meer projecten en activiteiten met elkaar konden verbinden en werk met werk konden maken.

Daarnaast hebben we ons gericht op het bereiken van de voorlopers of 'early majority' om meer impact te hebben. Dat bleek makkelijker gezegd dan gedaan. Door een training doelgroepactivatie en gedragsverandering met het hele team bleek ons hoezeer onze activiteiten zich op de koplopers richten. Daar hebben we ook geleerd hoe we onze projecten – zoals de Haagse Krach Karavaan – met succes meer kunnen inzetten voor het bereiken van de voorlopers. We zijn gestart met een maandelijks impacttoverleg en het vanuit impact en doelgroepen (door)ontwikkelen van (nieuwe) projecten en de business case Nieuwe Energie & Groen in de Buurt. Daarmee gaan we door in 2018.

Ook gaan we door met het concreet maken van de impact van onze activiteiten en van de initiatieven die we aanwakkeren in termen van Haagse Krach (gemobiliseerde aantallen mensen), CO₂-reductie, vergroening/ontstening en toename van circulaire stromen of vermindering van restafval. Daar hebben we met de Duurzaamheidsmonitor Den Haag een basis voor gelegd.

» 5.1 Het team

In 2017 hebben zich verschillende personele veranderingen voorgedaan. Doordat dit jaar een begin is gemaakt met het ontwikkelen van een flexibele schil om de compacte kern van het vaste team, konden deze veranderingen goed worden opgevangen waardoor de prestaties op niveau konden blijven.

Bij de start van het jaar koos Sandra Nap er zelf voor als zelfstandige verder te gaan en is vanuit die rol als 'associate' betrokken bij de organisatie, naar beider tevredenheid. De functie projectleider Duurzaam Ondernemen die daardoor vacant werd, is per april ingevuld door Evert Drewes. Twee collega's gingen bij de start van het vierde kwartaal met zwangerschapsverlof. Door inzet van associates en zzp'ers kon het tijdelijk wegvallen van Amber van der Lans worden opgevangen, per 1 november is Milou Verweij aangesteld als junior-communicatiemedewerker om Anouk Dehue tijdens haar zwangerschapsverlof te vervangen. Per december nam Rosalie Ruardy ontslag om persoonlijke redenen. Daardoor kwam het communicatieteam onder druk te staan, maar ook dat kon met inzet van associates en zzp'ers redelijk goed worden opgevangen. In oktober is Reinder Boon ingehuurd voor de voorbereiding van het initiatief Nieuwe Energie en Groen in de Buurt, een groot project dat DDH in 2018 en de jaren daaropvolgend wil gaan uitvoeren. Al met al kan worden gesteld dat het werken met een kleine vaste kern en een flexibele kern begint te werken, het stelt de organisatie in staat om mee te bewegen met veranderingen gedurende het jaar.

In 2017 bestond de vaste bezetting uit 10 mensen: 6 projectleiders (Bewoners (Tom Golder), Ondernemers (Evert Drewes), Groen, natuur en water (Edwin Cornelissen), Energie en klimaat (Lennart van de Linde), Grondstoffen en Bewust Consumenten

(Amber van der Lans) en Co-creatie (Charlotte Bos, tevens senior communicatiemedewerker), 2 communicatiemedewerkers (Anouk Dehue / haar vervangster Milou Verweij en Rosalie Ruardy), een office manager (Yvonne Bledoe) en directeur (Heleen Weening). In totaal bedroeg de bezetting in 2017 9,06 fte. De flexibele schil bestond uit 10 zzp'ers/associates. Daarnaast waren 5 vrijwilligers actief voor DDH.

» 5.2 Raad van Toezicht

Duurzaam Den Haag kent een Raad van Toezicht en een directeur-bestuurder. De Raad van Toezicht bestaat in 2017 uit:

- **Jan Schinkelshoek** (voorzitter, namens gemeente Den Haag),
- **René Dekeling**
- **Leo Freriks**
- **Willem Krzeszewski**
- **Akbal Mohamed**

De Raad van Toezicht houdt ook toezicht op het Klimaatfonds Den Haag.

De Raad van Toezicht is in 2017 zes keer bijeengekomen (21/2, 11/4, 27/6, 12/9, 31/10 en 19/12). In 2017 zijn de volgende belangrijke zaken vastgesteld:

- Profielschets leden en voorzitter RvT
- Rooster van toe- en aftreden
- Procuratiereglement (in werking per 1/1/10/17)
- Profiel en procedure werving lid RvT met financiële expertise ter vervanging van Akbal Mohamed die conform rooster per 1/1/18 aftreedt)
- Jaarverslag en Jaarrekening 2017
- Begroting en Jaarplan 2018
- Kwartaalrapportages

De dagelijkse leiding ligt in de handen van Heleen Weening, directeur-bestuurder.

» 5.3 Duurzame bedrijfsvoering

DDH koopt net als voorgaande jaren voor al haar eigen evenementen lokaal, biologisch en zoveel mogelijk fair trade. Netwerkbijeenkomsten worden altijd vegetarisch gecaterd. Boodschappen voor de wekelijkse personeelslunch, eveneens vegetarisch, worden gehaald bij Ekoplaza.

Uitgangspunt voor reizen van de medewerkers is om met de fiets te reizen. Tenzij dat niet mogelijk is, dan volgt het OV. DDH doet aan afvalscheiding, papier, plastic en glas en brengt compost naar de compostbak in de tuin van Het Nutshuis. We printen zo min mogelijk documenten, standaard dubbelzijdig en zwart-wit en we gebruiken gerecycled papier.

Het kantoor van DDH bevindt zich in een energiezuinig gebouw: Het Nutshuis. Het Nutshuis heeft in 2017 in al onze kantoorruimtes ledverlichting geplaatst. In alle vergaderzalen was al langer ledverlichting. De Nutstuin is een groene oase in de stad met zonnepanelen, windmolens en een hemelwateropvang ten behoeve van de groene gevel van een naastgelegen betonnen parkeergarage. De vijver wordt aangevuld met water uit een bestaande bron en twee imkers verzorgen de bijenkasten in de tuin.

» 5.4 Financieel resultaat 2017

Het jaar 2017 hebben we afgesloten met een positief resultaat van € 9.388,-, circa € 2.000,- hoger dan begroot. Het positieve resultaat is gerealiseerd uit opdrachten. Dat ligt in de lijn van onze ambitie om onze financiële zelfstandigheid te vergroten en naast de basissubsidie van de gemeente inkomsten uit opdrachten te verwerven. Het positieve resultaat zal worden toege-

voegd aan de overige reserve ten behoeve van het weerstandsvermogen, wat wij van belang vinden voor de continuïteit van onze organisatie.

5.5 Vooruitblik 2018

In 2018 gaan we door met onze succesvolle projecten: Operatie Steenbreek, Haagse Krach Karavaan, de maandelijkse ontmoetingen in de wijk, de ondersteuning van de werkgroep Duurzame Haagse Warmte. De knipkaart voor bewonersinitiatieven breiden we uit met de knipkaart ondernemersinitiatieven.

We brengen nog meer focus aan door ons, waar het gaat om een actieve rol, te beperken tot de thema's energie en groen. We voegen Nieuwe Energie & Groen in de Buurt toe als vlaggenschip van de organisatie, omdat we met bewoners het voortouw willen nemen in de uitvoering van de energietransitie in Haagse buurten. We gaan initiatieven uit de stad, die veel impact hebben ondersteunen, en we blijven het aanspreekpunt en het platform voor iedereen die duurzaam aan de slag is of wil, die informatie, inspiratie en/of duurzame partners zoekt. Daarmee bestaat ons werk in 2018 uit drie programma's of functies:

1. Loket en platform: er zijn voor iedereen in Den Haag die vragen heeft
2. Initiatieven met impact versterken
3. Nieuwe Energie & Groen in de Buurt

En we vergroten onze impact verder, onder andere door gericht in te zetten op gedragsverandering en activatie van specifieke doelgroepen. Daarvoor werken we vanuit twee kernactiviteiten ook aan de ontwikkeling van onze eigen capabilities die nodig zijn voor de doorontwikkeling van DDH: doelgroepactivatie en community & netwerk. Zo zorgen we met bewoners en ondernemers en andere partners uit de stad om Den Haag duurzaam te maken.

5.6 Samengevatte begroting*

BATEN (in)	
Basisbijdrage Gemeente Den Haag	480.000
Nationale Postcode Loterij	46.800
Projectsubsidies en bijdragen	825.815
Overige baten	450.497
Totaal baten	1.802.812
LASTEN (in)	
Personeelskosten, vast	685.500
Personeelskosten, variabel	158.000
Huisvestingskosten	44.500
Organisatiekosten	86.100
Kosten activiteiten	819.965
Financieringsresultaat	500
Totaal lasten	1.794.665
RESULTAAT	7.647

*Goedgekeurd door de Raad van Toezicht in december 2017

Stichting Duurzaam Den Haag

ADRES	Riviermark 5 2501 CP Den Haag
TELEFOON	070 364 30 70
E-MAIL	info@duurzaamdenhaag.nl
WEBSITE	www.duurzaamdenhaag.nl